

Läroplan för gymnasieskolan

Lgy⁷⁰

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100148 4049

Svenska

för tre- och fyraåriga linjer

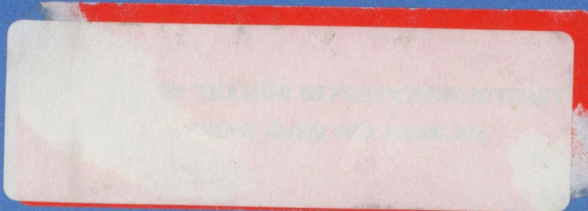

Supplement 22

SKOLOVERSTYRELSEN 1975

Föreliggande supplement är en version avsedd att tills vidare efter ämneskonferensens beslut användas som alternativ till Lgy 70:II Supplement 3- och 4-åriga linjer, s 240—257

Läroplan
430a

Pedagogiska biblioteket

Läroplan
430a

Läroplan för gymnasieskolan

SKOLEN
LÄROPLAN
2011

SKOLEÖVERSTYRELSEN

LiberLäromedel Stockholm

Ex. 1

Supplement

Alternativ version

Svenska

för tre- och fyraåriga linjer

rEab

Förord

Läroplanen för gymnasieskolan (Lgy 70) består av en **allmän del** (del I), som är gemensam för samtliga linjer, samt av **supplement** (del II) och **planeringssupplement** (del III) för skilda linjer och ämnen.

Den allmänna delen (del I) innehåller av Kungl Maj:t fastställda mål och riktlinjer, tim- och kursplaner (mål och huvudmoment i enskilda ämnen) samt av SÖ utfärdade allmänna anvisningar för gymnasieskolans verksamhet.

Supplementdelen (del II) återger tim- och kursplaner (mål och huvudmoment), fogar till dessa i förekommande fall delmoment och årskursfördelningar samt ger allmänna riktlinjer för undervisningens bedrivande ("Kommentarer och anvisningar") i de olika ämnena.

Planeringssupplementen (del III) innehåller förslag avsedda som hjälp vid undervisningens planering och genomförande. De ger rekommendationer, exempel och modeller, ofta alternativa, för hur undervisningen kan bedrivas.

Föreliggande supplement är en version avsedd att tills vidare användas efter ämneskonferensens beslut som alternativ till Lgy 70:II Supplement 3- och 4-åriga linjer, s 240—257.

SÖ avser att efter hand revidera och komplettera supplementen i svenska i sin helhet med hänsyn till erfarenheterna vid läroplanens tillämpning. SÖ är därför angelägen om att sådana erfarenheter på lämpligt sätt meddelas SÖ.

Stockholm den 1 juli 1975

Skolöverstyrelsen

Innehåll

SVENSKA FÖR TRE- OCH FYRAÅRIGA LINJER 4

Mål 4

Huvudmoment 4

Huvudmoment och delmoment 4

Muntlig framställning 4

Skriftlig framställning 4

Språkets liv och utveckling 4

Läsning av sakprosa 4

Litteraturstudium 4

ARSKURSFÖRDELNING 5

Muntlig framställning 5

Skriftlig framställning 5

Språkets liv och utveckling 6

Läsning av sakprosa 6

Litteraturstudium 6

Danska och norska 7

Valfri fördjupning 7

KOMMENTARER OCH ANVISNINGAR 8

Allmänna synpunkter 8

KOMMENTARER OCH ANVISNINGAR FÖR SPECIELLA MOMENT 10

Muntlig framställning 10

Linjespecifika synpunkter 12

Skriftlig framställning 12

Linjespecifika synpunkter 16

Språkets liv och utveckling 16

Grammatik 16

Semantik 17

Ordbildning 18

Stilistik 18

Språksociologi och språkgeografi 19

Språkhistoria 19

Språkvård och språkriktighet 20

Linjespecifika synpunkter 20

Läsning av sakprosa 20

Linjespecifika synpunkter 22

Litteraturstudium 22

Danska och norska 25

Valfri fördjupning 26

PLANERING OCH SAMVERKAN 27

Planering 27

Samverkan 28

ARBETSFORMER 31

LÄROMEDEL 34

BEDÖMNING 35

Svenska för tre- och fyraåriga linjer

MÅL

Eleven skall genom undervisningen i svenska

utveckla förmågan att uttrycka sig vårdat och korrekt, klart och samtidigt ledigt i tal och skrift samt att uppfatta och tillgodogöra sig innehållet i en text och bedöma detta från olika synpunkter,

observera och reflektera över allmänt språkliga och stilistiska företeelser och därigenom få förutsättningar att med omdöme och ansvar ta ställning till frågor rörande språkvård och språkriktighet,

skaffa sig vana och förmåga att vid studierna begagna uppslagsverk och handböcker och över huvud taget utnyttja bibliotek och dokumentationstjänst,

öka förmågan att förstå danska och norska i tal och skrift,

skaffa sig förtrogenhet med den nordiska, främst den svenska, litteraturen och dess historia samt viss beläsenhet i utomnordisk litteratur och kännedom om världslitteraturens viktigaste epoker och några av dess mest betydande verk samt

öka sin kunskap om olika miljöer, människor och problem, odla sitt sinne för ordets konst och främja sin personliga utveckling.

HUVUDMOMENT

- Muntlig framställning.
- Skriftlig framställning.
- Språkets liv och utveckling.
- Läsning av sakprosa.
- Litteraturstudium.

HUVUDMOMENT OCH DELMOMENT

Muntlig framställning

Röstvård och talteknik. Välläsning. Framförande av dramatik med fördelade roller. Upprepade framträdanden med företrädesvis korta föredrag av olika typ. Intervjuer och på intervjuer grundade anföranden. Diskussionsövningar. Argumentationsanalys.

Skriftlig framställning

Skisser, kortskrivningar och uppsatser av väsentligen beskrivande, utredande och argumenterande art. Referatuppgifter av olika slag. Anteckningsteknik. Praktiska skrivelser. Affärsbrev. Dispositions-

övningar. Stilistiska arbetsuppgifter och formuleringsovningar.

Språkets liv och utveckling

Översikt av svenska språkets släktskapsförhållanden och utveckling. Något om samnordiska strävanden på det språkliga området. Ordförråd och ordbildning. Viktigare semantiska företeelser. Riksspråk och dialekter. Gruppspråk. Talspråk och skriftspråk. Stilarter och språknivåer. Aktuella språkvårds- och språkriktighetsproblem. Något om viktigare språkvetenskaplig och stilistisk terminologi.

Läsning av sakprosa

Läsning av sakprosa, även på norska och danska. Övning att utnyttja bibliotek och annan informationstjänst. Orientering om ordböcker, ordlistor och språkliga handböcker.

Litteraturstudium

Läsning, huvudsakligen i översättning men så långt ske kan på originalspråket, av några betydelsefulla verk och kortare texter ur världslitteraturen; i samband därmed erforderlig litteraturhistorisk orientering.

Läsning av dansk och norsk litteratur: orientering om de nordiska grannfolkens litteratur (inklusive den finländska) i samband med behandlingen av den svenska och utomnordiska.

Läsning av svensk litteratur: för tiden fram till omkring 1750 valda kortare texter och i anslutning därtill orientering om den litterära och språkliga utvecklingen;

för tiden från omkring 1750 till omkring 1880 fortsatt läsning av valda texter, koncentrerad till verk av sådana författare som haft särskild betydelse från idéhistorisk synpunkt eller som bidragit till att utforma vår litterära kultur, i anslutning därtill orientering om den litterära och språkliga utvecklingen;

för tiden från 80-talet till våra dagar textläsning och orientering som förut, ett grundligare studium av några representativa författare.

Ett fördjupat studium av den historiska utvecklingen inom någon av litteraturens huvudgenrer, baserat på läsning av representativa verk ur såväl världslitteraturen som svensk litteratur.

Vägledning för fri läsning av nyare litteratur.

Årskursfördelning

Muntlig framställning

Årskurs 1

Orientering om talorganens funktioner.
Improvisations- och inlevelseövningar i dramatisk form. Övningar i att tala avspänt, tydligt och med naturligt tempo inför större eller mindre grupper av kamrater.
Vardagslivets samtalssituationer. Högläsning. Intervjuer. Diskussioner. Korta anföranden, även med hjälp av AV-medel.

Årskurs 2

Fortsatt talträning och röstvård.
Mer krävande övningar i att ge information till grupper av varierande storlek. Referat, demonstrationer, redovisningar, gärna som dialogföredrag. Välläsning. Diskussioner. Dramatiska framträdanden.

Årskurs 3

Övningar i att framträda och tala i skiftande situationer med ökad språklig precision, genomtänkt argumentering och större säkerhet i framträdandet.

Skriftlig framställning

Årskurs 1

Övningar i att bilda meningar, gruppera meningar till stycken, disponera stoffet och interpunktera ändamålsenligt. Träning i att finna variation i ordval och meningsbyggnad.
Skriftlig produktion inriktad dels på övningar i att sammanfatta muntliga och skriftliga framställningar samt beskriva t ex människor, miljöer, händelseförlopp, dels på skrivtillfällen ägnade åt uttryck för spontan berättarlust, åsikter och skrivglädje.
Anteckningsteknik.
Enklare praktiska skrivelser, rapporter och redogörelser.

Årskurs 2

Mer krävande språkriktighets- och formuleringsövningar.
Skriftlig produktion inriktad på övningar i att sammanfatta och kommentera ett givet material och

därvid tillämpa en ändamålsenlig citatteknik och ge lämpliga källhänvisningar. Framställningar av utredande och argumenterande karaktär. Skrivtillfällen som ger spelrum för egen fantasi och formuleringslust.

Praktiska skrivelser: protokoll, enklare affärskommunikation, brev till myndigheter.

Årskurs 3

Språkriktighetsövningar som ovan.

Skriftlig produktion inriktad dels på övningar i att med utgångspunkt i ett större material utforma en sammanställning av väsentliga sakuppgifter och argument samt i anslutning därtill redovisa, analysera och föra ett följdriktigt och nyanserat resonemang, dels på en mera mogen produktion inom för eleven väsentliga ämnesområden av skiftande karaktär.

Praktiska skrivelser utformade med sikte på aktuella yrkes- och samhällskrav.

Språkets liv och utveckling

Årskurs 1

Orientering om språket som kommunikationsmedel. Övningar i att i en enkel kommunikationsmodell särskilja komponenterna avsändare, meddelande och mottagare samt relationerna mellan dessa. Orientering om massmediernas uttrycksmedel.

Grammatikstudier med språkbyggnadsövningar. Repetition och fördjupning av form- och satslära. Fonem och morfem.

Jämförelser mellan tal- och skriftspråk. Något om stilarter. Riksspråk och provinsiella varianter. Gruppsspråk.

Orientering om de nordiska språkens släktskapsförhållanden och punktbelysning av det svenska språkets utveckling till omkring 1700 i anslutning till textstudier.

Ökad färdighet i att använda ordlistor och ordböcker samt att tillämpa gängse skrivregler.

Årskurs 2

Vidareutveckling av kommunikationsmodellen.

Orientering om språkets emotionella, intellektuella och viljepåverkande funktioner.

Övningar i att analysera faktorer i språksituationer som påverkan, övertalning och färgning, huvudsakligen i aktuellt textmaterial.

Orientering om ords egenskaper, begreppen mångtydighet och vaghet, referens och betydelse. Tillämpningsövningar och textanalyser.

Orientering om ordförrådet och dess förnyelse.

Fortsatt grammatikstudium med tonvikten på syntaxen. Övningar i meningsbyggnad med utnyttjande av relationsord. Träning i att variera uttryck och i att överföra uttryck till annan stilnivå.

Orientering om svenska språkets utveckling från omkring 1700 till omkring 1850 i anslutning till textstudier.

Årskurs 3

Analys av kommunikationsmodellen från språkpsykologisk och språksociologisk synpunkt. Fördjupad orientering i semantiska frågor.

Information och diskussion av olika kommunikationsmediers roll i samhället.

Stilnivåer och stilarter.

Orientering om svenska språkets utveckling från omkring 1850 till våra dagar. Översikt av språkvårdsargument. Den nordiska språksituationen. Språkliga minoriteter.

Läsning av sakprosa

Årskurs 1

Övningar i att söka och hämta information i bibliotek, genom tidningar och i radio och TV.

Årskurs 2

Övningar i att kritiskt analysera texter och artiklar av argumenterande och kontroversiell art.

Årskurs 3

Övningar i att behandla flera texter och artiklar kring ett problem eller problemområde och därmed självständigt ta ställning, analysera och ge en syn-tes.

Årskurs 1—3

Läsning av sakprosatexter, även på danska och norska, valda efter elevernas intresse och studietituation och studerade i anslutning till kursens övriga moment.

Litteraturstudium

Årskurs 1

Läsning av svenska och utländska texter — prosa, lyrik, dramatik — företrädesvis från de senaste hundra åren och valda med hänsyn till elevernas mognad och inriktning. Danska och norska texter på originalspråket. Samtal om texterna.

Övningar i att beskriva texter med hjälp av successivt inlärd litteraturvetenskapliga termer.

Introduktion i berättarteknik, dramatisk uttrycksform och lyrikens uttrycksmedel.

Läsning av några centrala texter — även dramatiska — ur världslitteraturen från antiken till omkring 1700; läsning av texter ur äldre svensk litteratur valda dels så att de kan betraktas som tidsdokument, dels så att de speglar allmänmänskliga situationer.

Litteratur- och idéhistorisk orientering om karakteristiska drag i de stora litteraturepokerna fram till 1700.

Läsning av förslagsvis fyra hela verk, svenska eller utländska. Diskussion av och vägledning för elevernas fritidsläsning.

Årskurs 2

Läsning av svenska och utländska texter — prosa, lyrik, dramatik — från de senaste hundra åren, företrädesvis valda så att de stimulerar till debatt och ställningstagande och gärna i anknytning till aktuellt massmedieutbud. Danska och norska texter på originalspråket. Samtal om texterna.

Övningar i att tolka och värdera texter.

Läsning av utländsk och svensk litteratur från upplysningstiden till omkring 1850.

Litteratur- och idéhistorisk orientering med tyngdpunkten förlagd till karakteristiska drag i 1700- och 1800-talens litteratur. Några valda författargestalter från behandlade epoker.

Läsning av förslagsvis fyra hela verk, valda i anslutning till elevernas intressen och inriktning.

Årskurs 3

Studium av svensk, nordisk och utländsk litteratur från omkring 1850 till våra dagar, även hela verk; beträffande litteraturen från de senaste hundra åren överblick och syntes.

Litteratur- och idéhistorisk orientering.

Kulturpolitik och litteraturutbud. Individens och litteraturkonsumtionen. Massmedierna.

Årskurs 1—3

Diskussion av teater- och/eller filmföreställningar (radio — television). Framförande av dramatiska scener eller kortare dramatiska verk.

Danska och norska

Årskurs 1—3

Se under Språkets liv och utveckling. Litteraturstudium och Sakprosa.

Valfri fördjupning

Årskurs 3

Någon månads studium av stoff som fritt väljs inom hela svenskämnet, individuellt eller gruppvis.

Kommentarer och anvisningar

Allmänna synpunkter

Varför läser vi svenska?

Varför läser vi svenska? Det är en fråga eleven som just börjat i gymnasieskolan ibland ställer. För läraren är det en angelägen uppgift att, i anslutning till de övergripande målen för gymnasiestudierna, engagera eleverna för språkets nyckelroll i all mänsklig samvaro. Genom språket utvecklar vi vår personlighet och får kontakt med omvärlden, intellektuellt och emotionellt. I litteraturen har människor med språket som instrument uttryckt tankar, åsikter och känslor på ett sätt som hjälper oss att förstå oss själva och våra medmänniskor över gränserna i tid och rum.

Eleverna och ämnet

En central uppgift för skolan är alltså att utveckla elevernas språkliga uttrycksmedel. Att behärska de grundläggande kommunikationsfärdigheterna — se, lyssna och läsa, tala och skriva — är viktigt för elevernas personlighetsutveckling och för deras möjligheter att göra en god insats i ett kommande yrke. Av huvudmomenten för ämnet svenska ger **Muntlig och Skriftlig framställning** den praktiska övningen av dessa färdigheter. **Språkets liv och utveckling** ger den teoretiska grunden för språkkänsla, språkförståelse och nyanserad uttrycksförmåga. Genom **Läsning av sakprosa** och **Litteraturstudium** vidgas elevernas upplevelsefält och därmed deras möjligheter att leva sig in i skilda miljöer och ta ställning till skiftande livsfrågor. Studiet av **Danska och norska** ger tillgång till grannländernas litteratur och kulturmiljö, på samma sätt som de moderna språken öppnar portarna till internationellt umgänge.

Svenskämnet — en helhet

Svenskämnets olika huvudmoment får inte i undervisningen behandlas så, att eleverna upplever ämnet som splittrat. Integreringen inom ämnet är viktig. De olika inslagen måste stödja varandra. Genom att få tillfälle att bearbeta intresseväckande stoff stimuleras eleverna att utveckla sina språkliga verktyg.

Anknytning till grundskolan

Undervisningen i gymnasieskolan måste på ett naturligt sätt knyta an till de kunskaper och färdigheter eleverna fått i grundskolan och till de arbetsformer de därifrån är vana vid. Genom diagnostiska prov eller kontakt med avlämnande skolor bör lä-

raren skaffa sig en uppfattning om deras färdigheter, kunskaper och beläsenhet. Resultatet bör läggas till grund för planeringen, så att undervisningen blir anpassad till gruppens nivå och mognadsgrad samt till linjens yrkesinriktning. Delmoment som förekommer i lägre årskurser, kanske redan på mellanstadiet, bör inte behandlas som om de vore helt nya då de tas upp i gymnasiekursen. Sådana moment är tex form- och satslära, anteckningsteknik, referatteknik, intervjuer, dramatisk verksamhet, film- och TV-kunskap. Eftersom svenska till en del är ett färdighetsämne, är upprepningar oundvikliga, men om stoff, arbetsformer och krav väljs och avvägs rätt, kan kursen ändå bli fräsch och engagerande.

Årskursfördelningen — ett förslag

Undervisningens riktlinjer och innehåll anges i **Mål och Huvudmoment**. Vad som där sägs utvecklas vidare i kapitlet **Årskursfördelning** (s 5—7). En alternativ planering inom ramen för mål och huvudmoment kan tillämpas vid varje skola sedan den fastställts av ämneskonferensen. Vid en sådan planering måste man dock beakta konsekvenserna för elever som byter linje eller skola. För linjer med lägre timtal måste också avvägningar göras med hänsyn till elevernas specifika studiesituation. Se vidare under **Planering och samverkan** (s 27—30).

Ambitionsnivån

Förslaget till årskursfördelning och framför allt kommentarerna och anvisningarna för speciella kursmoment (s 10) har genom konkretiseringar och exempel blivit ganska omfattande. Kursplanens ambition kan därför tyckas alltför hög för att kunna förverkligas i den praktiska undervisningen. Avsikten med den utförliga framställningen är dock inte att allt som berörs skall tas upp i varje enskild klass eller att alla moment bör behandlas lika noggrant. Anvisningarna måste läsas som en exemplifiering av vad som kan ingå, inte som krav på vad som skall göras. Varje lärare får i samverkan med sina elever träffa det slutliga valet i fråga om undervisningens omfattning och utformning, dock så att samtliga huvudmoment tillgodoses i rimliga proportioner.

Kommunikativa arbetsformer

Den språkliga förmåga en elev har i ett visst skede av sin utveckling behöver han använda så mycket som möjligt i skolan, främst för att stå i kontakt med omgivningen, för att utveckla sitt språk vidare och för att tillägna sig kunskaper och insikter. En huvuduppgift för svenskläraren bör därför vara att

Kommentarer och anvisningar för speciella moment

Muntlig framställning

Att våga och kunna tala

Undervisningen i muntlig framställning bör leda till att eleverna får allt större språklig och talteknisk säkerhet och därigenom växande tillit till sin egen uttrycksförmåga. Den bör bereda dem tillfälle till så omfattande och omväxlande språklig aktivitet som möjligt.

Tryggheten — en förutsättning

Under den första, avgörande tiden måste eleverna få tillfälle att lära känna varandra, så att förtroende och trygghet skapas i den nya sociala miljön, gruppen eller klassen, t ex genom gruppdynamiska övningar, dramatisk verksamhet och samtal. Undervisningen bör då också göra dem medvetna om sådana faktorer som kan verka hämmande eller frigörande på individens lust att uttrycka sig muntligt. Villkoren för språkligt självförtroende bör därvid belysas från olika synpunkter, bl a psykologiska, språksociologiska, taltekniska och grammatisk-stilistiska.

Fysiologiska och psykologiska faktorer i samverkan

Vid all muntlig framställning är förmågan till avspänning väsentlig. Rösten och talet är hos individen beroende av samverkande fysiologiska och psykologiska faktorer. Avspänning möjliggör spontant uttalande och ledighet i olika talsituationer. En av svensklärares viktigaste uppgifter måste vara att hjälpa eleven att acceptera sig själv och att bygga upp ett naturligt självförtroende i det muntliga samspelet med omgivningen. Det närmaste målet under den första terminen blir att vänja eleven vid att tala obesvärat i den nya kamratkretsen. Aktiverande och kontaktskapande arbetsformer som samtal, diskussioner och grupparbete bör av detta skäl ingå i undervisningen redan från början.

Röst- och talvård

Undervisningen i röst- och talvård bör omfatta en genomgång av talapparatsens byggnad och funktioner. Läraren bör, helst i samarbete med en specialist på detta område (jfr **Specialistbehandling** s 11), försöka bilda sig en uppfattning om elevens sätt att använda rösten och därefter koncentrera sig på att hjälpa denne till rätta med ovanor i talet; framför allt kan det gälla lågt tal men också slapp artikulation och olämplig andningsteknik. Eventuellt kan eleven också göras uppmärksam på sådana exem-

pelvis provinsiella inslag i sitt tal som minskar möjligheten att bli förstådd. Läraren bör från fall till fall nogra överväga om eleven har resurser att tillgodogöra sig anmärkningar av det slag det här är fråga om. De talängsligas problem bör som i övriga sammanhang särskilt beaktas.

Egen aktivitet

Eleverna bör, helst genom egen aktivitet och försök i mindre grupper, få tillfälle att komma underfund med vad tempo, intensitet och tonalitet betyder för talet. De bör också lära sig förstå samspelet mellan andning, resonans och artikulation. Uppmärksamheten bör således till en början inriktas på allmänna och grundläggande rösthygieniska förutsättningar, men läraren bör också ge de individuella anvisningar som den enskilde eleven efter hand kan visa sig behöva.

Mjuk inskolning

Röst- och talvårdsövningar kan inte genomföras på ett tillfredsställande sätt, om eleverna känner sig främmande för varandra, och bör därför inledas först ett par veckor in på höstterminen i årskurs 1. Träningen i muntlig framställning bör utgå från elevens personliga förutsättningar. Blyga och hämmande elever bör t ex få vänta med mera krävande framträdanden, tills de har vunnit den trygghet de behöver.

Dramatisk verksamhet

Genom dramatisk verksamhet kan eleverna i många fall vänja sig att uppträda säkrare och naturligare i olika talsituationer. Avslappnings- och kontaktövningar, inlevelse- och improvisationsövningar, rollspel och dramatiseringar, t ex i samband med litteraturläsningen, kan bidra till detta, om de utförs utan alltför stora pretentioner.

Högläsning, rolläsning

Röst- och talvård lägger tillsammans med dramatisk verksamhet en god grund för högläsningsovningar. Dessa kan i sin tur förbättra taltekniken och träna förmågan att i tal förmedla ett textinnehåll.

Eleverna bör få öva sig att läsa upp en informativ text, t ex ett meddelande till klassen, så att alla utan svårighet uppfattar den helt korrekt. I samband med litteraturläsning kan förberedd högläsning ge god träning av förmågan att på ett naturligt och uttrycksfullt sätt föredra ett stycke prosa eller en dikt. Också dramatiska texter kan användas som underlag för läsövningar, bl a därför att de ofta direkt knyter an till det talade språket.

Specialistbehandling

Svenskläraren kan inte ensam bära hela ansvaret för röst- och talvården. När det gäller elever med allvarigare röst- eller talproblem, t ex långvarig heshet och svårare läspning eller stamning, krävs specialistbehandling. Svenskläraren bör i sådana fall ta kontakt med skolledningen för lämplig åtgärd. Även för elever med lindrigare röst- eller talproblem är det värdefullt att genom skolans för- sarg få individualiserad handledning av en talpe- dagog. De talängsligas problem bör diskuteras på klasskonferenser, också med skolsköterska eller skolpsykolog. Röst- och talvård ingår enligt läro- planens allmänna anvisningar även i verksamheten under timmar till förfogande (Lgy 70:1 s 39).

Samtal som arbete

De självständiga arbetsformer som eleverna enligt läroplanen skall utveckla i sina gymnasiestu- dier erbjuder många möjligheter att träna muntlig framställning. Omvänt är ofta en god muntlig fram- ställning en förutsättning för att dessa arbetsfor- mer skall fungera. Att samtalet är en arbetsform är inte självklart för eleverna. De bör därför få till- fälle att ofta öva sig i denna form av samarbete, först på enkla uppgifter, senare i olika grupparbe- ten. (Om arbetsgången för konstruktiva samtal, se under **Arbetsformer** s 31—33.) Genom studium av exempel från litteratur, radio, TV och film samt på grundval av elevernas egen erfarenhet bör samta- lets kontaktskapande funktion människor emellan belysas och diskuteras. Klassamtal och diskussio- ner bör vara ett stående inslag i undervisningen under hela gymnasietiden. Sådana diskussioner kan vara improviserade eller följa en i förväg upp- gjord plan. Efter hand bör de regler som är en för- utsättning för ett ordnat meningsutbyte bli själv- klara för eleverna.

Muntlig redovisning eller presentation

Speciellt angeläget är det att elevernas muntliga redovisningar eller presentationer efter hand upp- fyller någorlunda högt ställda krav, inte bara från innehållssynpunkt utan också med avseende på det språkliga och taltekniska framförandet. Det bör stå klart för dem att varje muntligt meddelande först och främst måste kunna utan svårighet upp- fattas av mottagarna. Eleverna bör också få träna sig att använda AV-hjälpmedel som stöd för en muntlig presentation, inte som ersättning för den.

Fördelad intensivträning

Röst- och talvården får inte bli ett isolerat moment, som övas bara under en viss bestämd period. In- tensivträningen bör fördelas över hela skoltiden. Eleverna bör ofta få tillfälle att presentera ett ma- terial inför mindre grupper, gärna i tvärgrupper, innan de ställs inför kravet att vända sig till en hel klass. När de vant sig vid att i samarbete med kam- raterna formulera muntlig information på ett ledigt och lättfattligt sätt, upplever de vanligtvis framträ- danden inför en större publik som mindre skräm- mande. Sådana framträdanden kan avdramatiseras ytterligare, om eleverna får vänja sig vid att söka

kontakt med publiken, t ex genom att åhörarna uppmanas att ställa frågor eller ta ställning även under själva redogörelsen.

Kommunikationsrollen

De färdigheter som övas i samband med redovisningar av skilda slag har stor betydelse för ett aktivt deltagande i samhällslivet. Genom att få tillfälle att lära av egna och andras framgångar och även misslyckanden kan eleverna lära sig inse värdet av en fungerande presentationsteknik, kännetecknad av publikkontakt och effektiv information. Studium av hur muntlig framställning av olika slag fungerar i samhället, t ex i radio- och TV-program eller vid sammanträden och diskussioner, kan lämna viktiga bidrag till informationstekniken. Det är önskvärt att eleverna under sin skoltid får hålla något längre anförande, t ex i samband med betygsredovisningar, och då inte nödvändigtvis i ämnet svenska. De som vill bör emellertid få specialisera sig på andra former av muntlig information, t ex dialogföredrag.

Vardagslivets samtalssituationer — konsten att lyssna

Eleverna bör göras förtrogna med vardagslivets samtalssituationer och den roll dessa spelar i den mänskliga samvaron. Inte minst bör de göras uppmärksamma på kommunikationsstörningar av språksociologisk och talteknisk art. När de vant sig vid de samarbetsformer som behövs i studiearbetet, bör de också lära känna de speciella former för information, överläggning och beslutsfattande som är vanliga i yrkes- och föreningsliv. Övningar inom detta område innebär en effektiv kommunikationsträning, t ex när det gäller att lyssna, sammanfatta, informera, argumentera och kommentera. De innebär vidare en formalisering av det friare sätt att debattera och diskutera som eleverna bör ha mött alltifrån första årskursen. Eleverna bör också när så är möjligt få tillfälle att studera och pröva de speciella former av muntlig kommunikation som är av betydelse inom de yrken de syftar till.

Linjespecifika synpunkter

På ekonomisk och teknisk linje bör träningen i muntlig framställning få en viss fackanpassning. Eleverna på dessa linjer är ofta starkt inriktade på sin yrkesutbildning och därför motiverade för språkövningar som är nyttiga från yrkessynpunkt. Exempel på sådana övningar är rapporter och instruktioner samt muntliga referat inför klass eller grupp av artiklar ur ekonomiska och tekniska facktidsskrifter eller information om liknande stoff ur andra källor. Vidare bör fackinriktade föredragningar, överläggningar och föredrag övas som led i kommunikationsträningen, också här med hjälp av AV-medel.

Skriftlig framställning

Tilltro till den egna skrivförmågan

Det främsta syftet med undervisningen i skriftlig framställning är att ge eleverna tilltro till den egna

uttrycksförmågan och sådan trygghet och säkerhet att de senare i livet inte drar sig för att uttrycka sig i skrift. Undervisningen bör därför utveckla deras förmåga att med tankereda och klarhet uttrycka sig språkriktigt, vårdat och naturligt i skrift. Den bör också under hela studietiden ge utrymme åt elevernas individuella uttrycksbehov och stimulera deras språkglädje.

Skrivträningsprogrammet — tre vägar

Undervisningen i skriftlig framställning måste utgå från elevernas behov av språklig aktivitet. Systematisk undervisning kan i huvudsak bedrivas efter tre vägar: genom att eleverna stimuleras till egen produktion, genom att de får intensivträna språkliga färdigheter och genom att läraren i undervisningen tar tillvara de möjligheter till skrivträning som själva studiearbetet erbjuder. Viktigt är att eleverna ser helheten i detta skrivträningsprogram och att undervisningen möter den enskilde i dennes individuella språksituation.

Egen produktion

Skrivträning genom egen produktion bör omfatta övningar i de olika framställningstyper som anges i årskursförslaget och med anknytning till grundskolans undervisning sträcka sig från berättelse och beskrivning till utredningar och översikter. Eleverna bör också få återkommande tillfällen att själva välja såväl framställningssätt som ämne. Detta innebär att produktionen kan komma att spänna över ett vitt fält, alltifrån fria uppsatser och litterära försök till framställningar av mer fackbetonad karaktär.

Motivationsskapande stoff

Genom lämpligt material bör läraren inspirera eleverna att skriva. Stimulanslektioner kring stoff från massmedierna, litteraturupplevelser, samtal kring aktuella händelser och problem, bildstudier, film- eller teaterföreställningar erbjuder naturliga utgångspunkter. Biblioteket är en resurs för dem som vill samla material kring ett tema, och bl a linjens ämnesinriktning kan ge eleverna möjlighet att skriva om något som speciellt intresserar dem.

Sammanfattning

Sammanfattningsövningarna kan anknyta till grundskolans träning i att återberätta ett episkt stoff, men de bör tidigt inriktas på referat av utredande och argumenterande framställningar. Det relativt långa referatet bör varieras med övningar i att göra punktsammanfattningar, kortare referat av ingress-typ och sammandrag av något resonemang inom den längre texten. Den senare typen av sammanfattning leder sedan till övningar som går ut på att ställa samman stoff ur flera källor, att referera en debatt med flera inlägg och att göra översikter, byggda på ett varierat och tämligen omfattande material.

Källhänvisningar

Eleverna bör öva sig i att skilja på vad som är deras egna iakttagelser och synpunkter och vad som

är hämtat ur texter eller meddelat genom intervjuer o d. I ett referat eller en översikt ges de nödvändiga källhänvisningarna diskret och smidigt i den löpande texten, medan tex promemorior och rapporter ibland kräver mera precisa litteraturförteckningar. Ett diskussionsprotokoll har sitt speciella sätt att ange vem som står för en uppgift eller en synpunkt. I träningen av referat och översikter beaktas också citattekniken.

Språklig självständighet

På en sammanfattning eller översikt ställs relativt stora krav i fråga om språklig självständighet. Hela fraser, meningar och textpartier skall sålunda inte övertas från ett föreliggande textmaterial utan att utsprunget på lämpligt sätt redovisas. Kravet på självständighet i språkformen får dock inte drivas längre än vad som normalt gäller utanför skolan. Det är självklart att termer och speciella uttrycks-sätt, som hör samman med det behandlade ämnet och inte på ett naturligt sätt kan varieras, måste behållas även i referatet och översikten. De sak-prosatexter som studeras och ges som underlag vid skriftliga övningar och prov bör kunna tjäna både som arbetsmaterial och stilistisk stimulans.

Argumentationsanalys

Eleverna bör få öva sig i att kritiskt granska och analysera en argumentation och att redovisa sitt resultat även skriftligt. De bör också få öva sig i att formulera egna argument för en sak och att i anslutning till en debattartikel eller en diskussion precisera motargument. Genom formuleringsövningar av detta slag bör deras uppmärksamhet på semantiska problem som vaghet och mångtydighet efter hand utvecklas, så att de undviker vilseledande uttrycksätt.

Intensivträning

Som ett led i den aktiva språkfärdighetsträningen bör eleverna få tillfälle att genom systematiska övningar utveckla sin språkförmåga och språkkänsla. Dessa övningar bör läggas upp så att de så långt det är möjligt utgår från elevens individuella förutsättningar och aktuella färdighetsnivå. De första bör därför vara diagnostiserande. Det är viktigt att alla förstår sammanhanget mellan intensivövningarna och tillämpningen i längre övningar och prov.

Ord, sats och mening

Eleverna bör utveckla sin känsla för ords betydelse, valör och funktion och därigenom sin förmåga att välja lämpliga ord och uttryck och att säkrare behärska fraseologin. Att kunna bilda meningar är av grundläggande betydelse för den allmänna skrivfärdigheten. Genom grammatikstudiet får eleverna kännedom om de vanligaste satsleden, och de bör öva sig att foga dem till varandra på olika sätt. Formuleringsövningar bör ge dem vana att tillämpa regler för samordning, underordning och ordföljdsvariation inom satsens och meningens ram.

Att bilda texter

Övningarna i meningsbildning bör efterhand utvidgas till ett studium av hur meningar fogas till stycken och avsnitt, som i sin tur bildar texter. Detta kan lämpligen ske i samband med läsning av enkla och mer avancerad sakprosa. Eleverna bör också tränas i att uppmärksamma hur bruket av pronomen, adverb och konjunktioner eller valet av tempus kan bidra till att understryka sammanhang, ge eftertryck åt det sagda och klarhet i framställningen.

Dispositionens betydelse

Studiet av texter och diskussioner kring uppgiftsformuleringar ger stoff till dispositionsövningar. Eleverna bör vänja sig vid att inför sin egen produktion fråga sig hur stoffet skall arrangeras för att budskapet, t ex argumenteringen, informationen eller stämningen, skall nå fram effektivast. Aspekterna på dispositionens betydelse kan efterhand utvecklas så att de kommer att omfatta såväl uppställningsmönster för praktiska skrivelser som litterär komposition. Se även under **Läsning av sakprosa** s 21.

Stilövningar

I samband med stilstudier kan olika omformuleringsövningar genomföras, till en början från tal-språk till skriftspråk, senare också i omvänd riktning. Dessa övningar kan utvidgas till att omfatta t ex omskrivning av dialog till indirekt tal och vice versa, modernisering av en äldre text, popularisering av strikt kanslistil, parafraaser, regelrätt översättning från danska, norska och även andra språk, gärna någon gång i jämförelse med professionella översättningar.

Skrivträning genom studiesättet

Gymnasieskolans arbetsformer ger övningstillfällen i att skriva, som eleverna kan uppfatta som särskilt meningsfyllda, därför att de direkt anknyter till deras faktiska studiesituation och inte bygger på tänkta modeller. I årskurs 1 bör eleverna så snart som möjligt skaffa sig goda rutiner beträffande lektionsanteckningar och andra minnesanteckningar, punktsammanfattningar och promemrior. De bör också få lära sig en enkel form för att arkivera, d v s datera, ordna och förvara sina anteckningar. Gruppstudier, långläxor, beting och så småningom specialarbeten förutsätter ökad förmåga att bevara och bearbeta studieresultat skriftligt, göra översikter och sammanställningar. Skrivträning i denna bemärkelse bedrivs alltså i så gott som skolans alla ämnen. Svenskläraren kan inom dessa områden ständigt bygga på elevens reella produktion och produktionsbehov.

Hjälpmedel

Eleverna bör tränas i att iaktta gängse regler för stavning och interpunktion. Normerande för stavning och ordböjning är **Svenska Akademiens ordlista**, för kommatering och avstavning m m språk-nämndens **Skrivregler**. Eleverna bör vänja sig vid

att använda dessa hjälpmedel kompletterade med andra ordböcker, t ex **Svensk handordbok**. Den teoretiska grunden för ett fullt utnyttjande av hjälpmedlen läggs framför allt genom undervisningen i grammatik. (Jfr **Språkets liv och utveckling** s 16—20.)

Konfliktrisk

Kravet på en korrekt språkform kan, om det tidigt ställs alltför rigoröst, komma i konflikt med undervisningsmålet att stimulera det personliga uttrycksbehovet. När eleverna i friare skrivformer vill experimentera med skriftspråkets uttrycksformer, bör de uppmuntras och inte alltid korrigeras enligt någon fastställd språklig norm.

Individuell skrivträning — ett modellförslag

Individuell skrivträning kan särskilt i första årskursen bedrivas som hemskrivning, varvid en arbetstid på förslagsvis tio timmar beräknas. I programmet kan ingå dels egen produktion kring teman formulerade i diskussion med klassen, dels intensivträning enligt rekommendationer av läraren och på material i läroböcker eller på stenciler.

Uppgiftslösningarna tas in, rättas, kommenteras och bokförs, förslagsvis en gång per månad men gärna efter hand, så att läraren får ett mindre antal skrivningar per gång. Utöver de skriftliga kommentarerna måste tid reserveras för muntliga genomgångar individuellt. Under lektioner eller delar av lektioner, då eleverna kan arbeta självständigt, har läraren tillfälle att ge personlig hjälp. Det positiva med ett hemskrivningsprogram är bl a att eleverna själva kan välja tid och plats för skrivningsarbetet och ha tillgång till det material de behöver.

Anknytning till yrkesliv och samhälle

Eleverna bör orienteras om vanliga former av praktiska skrivelser. De bör få öva sig i att så enkelt, klart och entydigt som möjligt ge den nödvändiga informationen till den mottagare som avses. Undervisningen bör i det hela ta fasta på sådana allmänna färdigheter som varje medborgare kan behöva, t ex att skriva enkla affärsbrev, platsansökningar, kontrakt, brev till myndigheter, förenings- och sammanträdesdokument, rapporter och PM.

Obligatoriska skrivningar — ämnesgivningen

De obligatoriska skrivningarna kan utformas på olika sätt. De bör i allmänhet ha till huvuduppgift att pröva elevens förmåga att utarbeta en sammanhängande text, varvid den allmänna skrivförmågan och förmågan att sovra och ordna ett stoff samtidigt provas.

Vid ämnesgivningen bör läraren så långt möjligt söka möta skiftande förutsättningar och intressen hos eleverna. Detta innebär att uppgifterna kan omfatta såväl ämnen av t ex utredande, argumenterande, psykologisk och estetisk karaktär som ämnen som bygger på en elevs fackkunskaper eller vädjar till hans lust att göra litterära försök. Stimulansmaterial och erforderliga sakuppgifter bör i regel finnas till hands vid skrivningarna. Uppgifterna måste formuleras så, att eleverna inte behöver tveka om vad de innebär. Om de förses med en

beskrivning av en fingerad situation som klargör syftet med framställningen, bör läraren vara noga med att välja sådana avsändarroller som eleven kan finna intressanta och naturliga. Ämnena bör också formuleras så, att en stigande svårighetsgrad genom årskurserna markeras.

Centralt givna prov

Två av de obligatoriska proven ges centralt och utarbetas av skolöverstyrelsen. Information om provtyperna meddelas varje år i särskilda anvisningar. Vidare utarbetas bedömningsmönster till proven centralt. Vid bedömningen av den enskilda eleven skall proven inte väga tyngre än något annat obligatoriskt prov. Presentationen av och arrangemangen kring de centrala proven bör därför så långt möjligt avdramatiseras, så att det mångsidiga skrivträningsprogrammet och det fria skrivandet inte blir lidande.

Centrala proven — en del i helheten

Undervisningen får inte ensidigt inriktas på de skrivningstyper som förekommer i de centralt givna proven. Det är viktigt att eleverna inte uppfattar dessa som självändamål. Genom presentation och analys av provtyperna bör läraren klargöra för eleverna hur proven förhåller sig till kursen i stort och hur de prövar färdigheter, moment och attityder som ingår i svenskämnets och gymnasiestudiernas helhet.

Bedömning

De flesta skribenter vill gärna bli bedömda. Det är därför angeläget att läraren läser igenom även mindre lektionsskrivningar och förser dem med ett uppmuntrande omdöme eller ger några råd. De obligatoriska skrivningarna bör bedömas med utgångspunkt i uppgiftens karaktär och med hänsyn till ämnesbehandling, stoffval, uppläggning och språkfärdighet. Förekomsten av konventionella språkfel bör vägas mot den stilnivå eleven eftersträvar. Den som begränsar sig och aldrig tar några risker har lättare att producera "felfria" sidor än den skribent som strävar att utveckla sitt ordförråd och sin stil. Motsvarande resonemang gäller ämnesbehandlingen.

Rättning

Läraren skall korrigerera påtagliga felaktigheter i stavning, böjning, ordval, fraseologi och syntax i obligatoriska prov och flertalet kortskrivningar. Han bör likaså påpeka oklarheter i disposition och styckeindelning, bristande sammanhang och luckor i tankegången. Rättelser och förslag till ändringar bör emellertid anpassas efter elevens förutsättningar att tillgodogöra sig dem. Detta betyder att vissa onöjaktigheter kan lämnas okommenterade hos en svag skribent, medan de i en säkrare elevs skrivningar ger anledning till ett påpekande eller en diskussion.

Markering

Det är praktiskt att använda ett särskilt markeringssystem vid rättningen, men tecknen och förkortningarna bör vara få och väldefinierade, så att

eleverna säkert förstår anmärkningens art och med ledning av markeringen själva kan göra ändringar där läraren inte redan gjort dem. Många gånger är ett resonemang i marginalen med uppsatsförfattaren ändamålsenligare än rättningstecken, inte minst därför att det ger utrymme också för beröm.

Slutomdöme

Ett skriftligt slutomdöme med personliga råd till eleven fogas gärna till varje obligatoriskt prov. Det kan innehålla kommentarer om såväl språket som ämnesbehandlingen och ange huvudpunkterna i lärarens bedömning. Råden bör koncentreras till några få punkter, där eleven kan väntas förkovra sig eller göra en insats vid nästa skrivning. Som i all annan pedagogisk verksamhet är i fråga om uppsatsskrivning beröm och uppmuntran av största vikt.

Efterbehandling

Obligatoriska prov bör alltid efterbehandlas, men formerna för efterbehandling kan variera. Den mest givande torde vara den individuella, men individuell genomgång av varje elevs lösning kan knappast förekomma mer än någon gång per termin. Det skriftliga slutomdömet får i regel ersätta den muntliga genomgången. I genomgången under lektionen kan läraren ta upp sådant som är av gemensamt intresse, tex mera allmänna språkriktighets- och språkvårdsfrågor, dispositionsfrågor och principerna för stoffurval. Att ensidigt uppehålla sig vid "språkfelens grammatik" är i regel föga givande, särskilt som elever på gymnasieskolans nivå har så skiftande språklig kompetens att det kan vara svårt att finna feltyper, som det är meningsfullt att diskutera med en hel undervisningsavdelning. Vid en skrivningsgenomgång får inte bristerna i elevernas skrivförmåga dominera. All efterbehandling bör ske i positiv anda och skapa motivation för fortsatt skrivande.

Linjespecifika synpunkter

På teknisk linje bör läraren bygga de mer färdighetsbetonade övningarna även på material från teknisk sakprosa. Det ökade utbudet av teknisk information — alltifrån enkla bruksanvisningar till forskningsrapporter — aktualiserar behovet av att eleverna tränas i att söka information i olika källor och av att de med kännedom om gångbara former på den tekniska sakprosans område öva sig i att själva uttrycka sig klart, överskådligt och lättfattligt i skrift. Rapportsskrivning bör bygga på samverkan mellan svenskämnet och de tekniska ämnen.

Liksom teknikerna bör eleverna på ekonomisk linje få träna sig i skriftlig framställning med anknytning till sin yrkesutbildning. Vid studiet av affärskommunikation och övningar i att skriva affärsbrev bör kraven på exakthet och entydighet starkt understrykas. Svenskläraren bör såväl när det gäller anknytning till stoff som i fråga om dokumentens utformning samarbeta med lärarna i företags ekonomi, maskinskrivning, stenografi och praktiskt sekreterarbete.

Språkets liv och utveckling

Kunskap om språket

Undervisningen om språkets liv och utveckling har till syfte att med utgångspunkt i levande svenskt språk öka elevens kunskap om språket som instrument för tänkandet och för kommunikation i tal och skrift. Momentet tjänar som bakgrund till och förutsättning för undervisningen i muntlig och skriftlig framställning samt för studium av allsidigt valda texter. Det ger eleverna kunskaper och färdigheter som de kan utnyttja också vid studiet av främmande språk.

Språket och samhällsrollen

Undervisningen om språket bör bidra till att utjämna de skillnader som olika språkliga förutsättningar i uppväxtmiljön har skapat. Ju mer eleven vet om språket och ju bättre han behärskar det, desto större möjlighet har han att delta i samhällslivet i vid bemärkelse.

Momentets omfattning — en kommunikationsmodell

Studiet av momentet Språkets liv och utveckling bör omfatta grammatik, semantik, ordförråd och ordbildning, stilistik, språksociologi och språkgeografi, språkhistoria samt språkvård och språkriktighet. Momentet kan hållas samman om man utgår från en enkel kommunikationsmodell, som helt utbyggd kan omfatta flertalet delmoment. Ett sådant arbetssätt underlättar integrationen inom svenskämnet som helhet.

Teori och praktik

De mål som anges för den språkliga orienteringen medför att denna bör inriktas mot praktiskt användbara kunskaper. Läraren bör sträva efter att studiet inom varje delmoment mynnar ut i undervisningssituationer där eleverna får sambandet mellan teoretiska språkiakttagelser och praktisk språkfärdighet klart för sig.

Motivation

I den konkreta undervisningen bör färdighetssövningar knyts till material och situationer, som kan skapa motivation hos eleverna och så långt möjligt är anpassade till deras referensramar, intressen och studieinriktning.

Språket och innehållet

Även om studierna främst tar sikte på de moment som kan leda till ökad formell språkfärdighet, får en övergripande diskussion av språket som uttrycksmedel för tankar, känslor, attityder och värderingar inte försummas. Den språkliga orienteringen bör alltså inte bara omfatta språkets formella utanverk utan också förhållandet mellan språk och innehåll.

Grammatik

Undervisningen om svenska språkets grammatiska system skall i första hand syfta till att ge eleverna

en ökad medvetenhet om hur vårt språk är byggt. De teoretiska insikterna bör dock inte vara något självändamål i undervisningen. Varje grammatikmoment skall tjäna det dubbla syftet att ge kunskaper och att öppna vägar till ökad språkfärdighet. Undervisningen får alltså inte inskränkas till mekaniskt etiketterande av ord i givna övningsexempel utan bör främst ägnas åt studium av hur det grammatiska systemet fungerar, vilka ramar det ställer upp och vilka möjligheter det öppnar.

Termerna

Den terminologi som används skall anknyta till praxis inom språkvetenskapen och vara sådan att den gör det lättare för eleverna att diskutera språkliga frågor, att följa språkvårdsdebatter och att använda ordböcker och andra språkliga hjälpmedel på ett effektivt sätt. Kännedom om termer är dock inte undervisningens huvudmål.

Sats och mening, text

Eleverna bör studera språket utifrån en enkel men sammanhängande modell för hur vår grundläggande språkförmåga kan vara organiserad i sina huvuddrag. De bör få säker kännedom om hur fullständiga satser och om hur meningar bildas. Regler för samordning, underordning och ordföljdsvariation inom satsens och meningens ram bör klargöras och övas. Över huvud får begreppet grammatik inte fattas för snävt. Det bör också omfatta studium av hur meningar fogas till stycken, som i sin tur bildar texter. Se vidare under momentet **Skriftlig framställning** s 12—16.

Anknytning till grundskolan — formläran

I anknytning till diagnostiserande prov i årskurs 1 bör läraren avgöra i vilken utsträckning grundskolans kurs i framför allt formläran behöver repeteras. Grammatikstudiet i svenska får inte styras av de främmande språkens behov, men samarbete med lärarna i dessa ämnen är önskvärt. Är skillnaden i elevernas grammatikkunskaper inom en avdelning eller årskurs alltför stor, bör de som så önskar av läraren ges ett lämpligt repetitionsprogram som hemuppgift eller genom skolledningens försorg få stödundervisning i språklära.

Semantik

Ords egenskaper

I samband med ordstudiet bör eleverna få språkets karaktär av ljud- och teckensystem belyst, gärna med exempel hämtade också från främmande språk. Orienteringen i svenskans semantik bör innehålla en presentation och exemplifiering av drag som homonymi, polysemi och synonymi. Eleverna bör vidare orienteras om begreppsomfång och betydelsedjup, begreppslig över- och underordning samt motsatser av olika slag. Denna del av semantiken kan studeras med hjälp av betydelsebeskrivande ordböcker. Härvid kan eleverna få öva sig att praktiskt analysera ords betydelser efter mönster från enklare ordboksartiklar. Kontextens roll bör understrykas med belysande exempel.

Språksituationen

Med hänvisning till elevernas erfarenhet och med utgångspunkt i konkreta situationer bör läraren göra eleverna uppmärksamma på att ord kan ha olika betydelser i olika situationer och för olika människor samt på att ord inte alltid fungerar som förmedlare av sakinnehåll. Exempel på varierande språksituationer bör analyseras utifrån en beskrivning av språkets tre funktioner, teoretisk, expressiv och preskriptiv, efterhand med utgångspunkt i inte alltför enkla, sammanhängande texter.

Ordförrådet

Ordkunskapen har en praktisk och en teoretisk sida. Att stimulera eleverna att öka sitt ordförråd är oftast en tacksam uppgift för läraren och angelägen inte minst därför att den bidrar till att utjämna skillnader i språkfärdigheten, vilka kan ha sin grund i socialt olika miljöer. Också den rent teoretiska kunskapen om ordförrådets struktur och successiva förnyelse är viktig, bl a därför att den ger insikt i några av de problem som försvårar kommunikation mellan skilda tider och platser, grupper och individer.

Levande svenska

Studiet av ordförrådet bör framför allt inriktas på det aktuella språket och omfatta ordens frekvens, grammatiska och semantiska egenskaper, sociala och geografiska spridning, värdeladdning och stilvalör. Vidare kan ett visst perspektiv ges på språkets tillväxt liksom på ords utdöende och — genom enskilda exempel — på ords etymologi och historia.

Textstudium och ordboksstudium

Undervisningen om ordförrådet bör anknytas till studium av hur ord används i texter, så att de principer som ligger till grund för ordböcker och ordlistor blir belysta. Sambandet mellan ords frekvens i texter å ena sidan och deras funktion i språket å den andra bör klarläggas genom att skillnaden mellan formord och betydelseord behandlas och grunderna för den grammatiska klassifikationen av ord och ordformer repeteras.

Praktisk färdighet

Genom textiakttagelser får eleverna en konkret bakgrund till övningar i att använda ordböcker av skilda typer. De bör känna till var de kan finna olika slag av uppgifter om ord, och de bör få en säker färdighet i att utnyttja ordböcker som hjälpmedel i praktiska sammanhang. Speciellt gäller detta förmågan att finna uppgifter om stavning, böjning och betydelse, om synonymik och fraseologi.

Ordbildning

Undervisningen i svensk ordbildning bör behandla hur nya ord bildas och hur redan existerande är bildade. Huvudvikten bör läggas vid produktiv ordbildning. Begreppen sammansättning, avledning och kortning bör klarläggas och exemplifieras. Översiktligt kan också andra sätt att tillföra språk-

ket nya ord behandlas. Den del av den äldre ordbildningsläran som inte kan förstås utifrån nu-svenskans principer för ordbildning bör tas upp endast i begränsad omfattning. Dock bör den del av ordbildningen som har internationell anknytning behandlas mer ingående.

Stilistik

Stilstudiets syfte

Eleverna bör genom undervisningen i stilistik öva sin förmåga att upptäcka, beskriva och ta ställning till de drag i språket som varierar från text till text eller från textgrupp till textgrupp. De bör också träna upp sin förmåga att se hur olika faktorer i språksituationen påverkar den språkliga utformningen och känna till viktiga stilgrepp och stilmonster. Vidare bör förhållandet mellan läserfarenhet och läsvanor å ena sidan och stilistisk bedömning å andra sidan belysas genom att eleverna får upptäcka att en och samma text kan upplevas mycket olika av läsare med skilda erfarenheter.

Systematisering av stiliakttagelser

Den stilistiska analysen bör inledas med att läraren visar eleverna vad de skall leta efter. Övningar i att iakttä stildrag i texter bör leda fram till en försiktig systematisering av drag som utmärker olika texttyper. Iakttagelserna kan omfatta tex ordval, meningsbyggnad och komposition samt förekomsten av bilder och andra stilfigurer. De kan också antyda typstilar, epokstilar och individualstilar, de senare framför allt i samband med studier av litterära texter och författarskap från skilda tider. Termer bör introduceras endast i den mån de leder till klarare och precisare textbeskrivning än som är möjlig med enklare ordval. Eleverna bör så långt möjligt lära sig att se sammanhang mellan olika typer av stilmedel. Det stilistiska studiet bör hållas samman av en gemensam ram, så att man undviker att använda helt olika analysmetoder för skilda typer av texter. Härigenom bör eleverna få hjälpmedel och utgångspunkter att stilistiskt betrakta också sin egen produktion — såväl den skriftliga som den muntliga — på samma sätt som de analyserar professionella texter.

Talat och skrivet språk

Eleverna får en klarare bild av de olika krav som ställs på muntlig och skriftlig framställning, om läraren vid något tillfälle sammanfattande tar upp skillnaderna mellan talspråk och skriftspråk. Dessa synpunkter kan sedan läggas till grund för övningar i att transponera från skrift till tal och tvärtom. (Jfr **Skriflig framställning**, s 14.) Med talspråk menas i detta sammanhang talat språk, som kan studeras tex med hjälp av bandinspelningar och utskrift av bandade texter. För att eleverna lättare skall förstå de påfallande skillnaderna mellan talat och skrivet språk bör de göras uppmärksamma på de olika villkor som normalt gäller för samspelet mellan sändare och mottagare i en talsituation jämfört med i en skrivsituation. I samband med litteraturstudiet belyses hur författare återger talat språk i dialoger o d.

Språksociologi och språkgeografi

Språket som enar och skiljer

Av egen erfarenhet vet eleverna hur språk och språkbruk binder samman grupper av människor och hur skiljaktigheter i språket kan verka avskärmande och försvåra kontakten. Målet för undervisningen i språksociologi och språkgeografi bör vara dels att göra eleverna medvetna om vikten av att tillägna sig ett språk som kan fungera som instrument för personlig och social frigörelse, dels att ge dem insikt i den roll språket spelar som föreningsband och skiljemur i vårt samhälle i stort. Med kännedom om de faktiska förhållandena kan de bättre bedöma hur de bör uttrycka sig för att bli förstådda och accepterade i olika språkmiljöer och vad som krävs av dem för att de skall kunna tränga in i dessa miljöer. Utgångspunkten för undervisningen bör i första hand vara de varianter av det talade, lokala språket, som eleverna är förtrogna med och vilkas nyanser de bäst kan bedöma. Betydelsen av begreppen språkmiljö och språkbarriär kan vidare belysas genom exempel från tidningar, litteratur, film eller TV samt från kommunikationsformer mellan den vanliga medborgaren och myndigheterna.

Rikstalspråk och dialekter

Eleverna bör orienteras om huvudtyperna av regionalt svenskt rikstalspråk samt om huvudgrupperna av de svenska dialekterna, deras historiska bakgrund och nuvarande ställning. Härvid bör sådana aspekter diskuteras som dialekternas sociala funktioner, dialekterna och den geografiska rörligheten och frågan hur en generös attityd gentemot dialekterna bäst förenas med önskemålet att alla skall kunna förstå och använda det gemensamma språket, rikssvenskan. Även svenskans ställning i Finland bör behandlas.

Språkliga minoriteter

Eleverna bör även orienteras om de språkliga minoriteternas ställning i vårt land och om de problem som tvåspråkighet eller språkbyte medför.

Språkhistoria

Svenskans släktskapsförhållanden — de nordiska språken

Undervisningen om svenskans släktskapsförhållanden har till syfte att ge eleverna översiktliga kunskaper om vårt språks historiska relationer till övriga språk inom och utom den indoeuropeiska språkgruppen. Sådana kunskaper är en förutsättning för att de skall förstå distinktionen mellan arvor och lånord och kunna tolka uppgifter om ords härledning och släktskap i etymologiska ordböcker. De nordiska språkens gemensamma ursprung och i många avseenden gemensamma historia bör särskilt betonas, så att eleverna får en bakgrund till iakttagelser av likheter och skillnader mellan främst danska, norska och svenska. Språksituationen i Norge bör behandlas i anknytning till texter på bokmål och nynorsk.

Språkutveckling — samhällsutveckling

Huvuddragen i svenskans utveckling bör eleverna i första hand lära känna genom studium av valda texter från olika språkskeden. När sådana äldre texter tas upp till behandling, bör kommentarerna inte bara omfatta de uppgifter som oundgängligen är nödvändiga för textförståelsen utan också sådana språkdrag som kan sättas in i ett större sammanhang. Därvid bör sambandet mellan språkutveckling och samhällsutveckling uppmärksammas, inte minst det kulturella, ekonomiska och sociala inflytandet från andra länder så som det återspeglas i lånordens historia. I samlade översikter bör eleverna få orientering om de stora lånordsvågorna under de olika språkskedena och om några viktiga drag i svenskans ljud- och formsystem under olika tider.

Motivation

Undervisningen om det svenska språkets historia kan göras ganska översiktlig. Som motivationsskapande introduktion kan läraren utgå från ord i elevernas aktuella ordförråd och belysa dem från historisk synpunkt. Det kan också vara lämpligt att låta eleverna själva med hjälp av handböcker redogöra för hur dem närliggande ortnamn eller personnamn fått sin nuvarande form.

Tendenser i nusvenskan

Mot bakgrund av orienteringen om språkets historia bör eleverna studera några viktiga tendenser i nusvenskan, t ex på tidningsspråkets, det offentliga språkets och skönlitteraturens område. Därvid kan de diskutera iakttagelser beträffande ortografi, formsystem, ordförråd, meningsbyggnad, interpunktion och stilmönster.

Språkvård och språkriktighet

I undervisningen om språkvård och språkriktighet bör eleverna först och främst bli orienterade om de frågor som faller under rubrikerna språkvårds- respektive språkriktighetsproblem och om skillnaderna mellan de båda begreppen. De bör få en samlad översikt över de argument, normer och ideal som ligger till grund för modern språkvård, dvs lära sig inse vikten av att verka för ett klart, rationellt och funktionellt språksystem och ett effektivt och störningsfritt språkbruk. Dessa argument och normer bör också tas upp till diskussion. Härigenom får eleverna möjlighet att själva argumentera på ett konsekvent och genomtänkt sätt beträffande problem som rör valet av språkform i skiftande situationer.

Skolans språkvård och den enskilda eleven

Under hela gymnasietiden och inte enbart vid efterbehandlingen av skriftliga prov bör eleverna få tillfälle att konfronteras med språkvårds- och språkriktighetsfrågor. Deras ställningstagande bör bygga på kunskaper som de vunnit genom studiet av språket, särskilt på grammatikens, semantikens, stilistikens och språkhistoriens områden. Den praktiska språkvårdsambitionen får dock inte i skolan utformas så, att den hos en redan ängslig elev

verkar hämmande på det spontana talet eller rubbar tilltron till den egna skrivförmågen. Språkriktighetskraven bör inte heller fixeras så rigoröst, att de håller tillbaka elevernas lust att uttrycka sig på ett mera expressivt, personligt sätt, där detta är önskvärt.

Linjespecifika synpunkter

På teknisk linje bör läraren då så är naturligt välja exempel och stoff som tillgodoser elevernas yrkesinriktning. Frågor rörande den tekniska terminologin, främst bildandet av tekniska termer, bör behandlas. Därvid bör information ges om den verksamhet som bedrivs för att systematisera och samordna nya termer, framför allt av Tekniska Nomenklaturcentralen (TNC). Tid bör anslås åt övningar i att ta reda på termers betydelse med hjälp av ordböcker, uppslagsverk och specialordlistor.

På ekonomisk linje kan språkliga aspekter på den terminologi som eleverna skall tillägna sig i fackämnen underlätta inlärandet av fackuttryck. Frågor som "Varifrån har vi fått dessa termer? Hur har de uppstått? Hur har deras betydelse förändrats?" kan göra undervisningen motiverande. Även på denna linje bör eleverna öva sig i att använda gängse uppslagsverk och fackordlistor. Framför allt kan sådana övningar bli aktuella vid läsningen av ekonomisk sakprosa.

Läsning av sakprosa

Definitioner

Med sakprosa avses här i första hand de framställningsformer på främst nutidsprosa som ligger utanför romanens, novellens och dramats gränser och därutöver det tal som når oss via moderna medier. Blå av pedagogiska skäl bör avgränsningen mot massmediernas icke-verbala former inte göras för sträng. Det är många gånger tack-samt att jämföra det tryckta eller talade ordets funktioner med t ex bildmediernas.

Integration med andra ämnen

Läsning av sakprosa ingår som ett led i undervisningen i praktiskt taget alla ämnen på de 3- och 4-åriga linjerna. Ett flertal ämnen är helt baserade på sådan läsning, varför moment som ordförståelse och studieteknisk lästräning givetvis bör behandlas inom varje sådant ämne. Svenskläraren är alltså inte ensam ansvarig för sakprosastudiet i skolan.

Ämnesintegrering

Inom svenskämnet ger sakprosastudiet stoff och övningsmaterial till så gott som alla moment. Samspillet mellan läsning av sakprosa och litteraturstudium har alla förutsättningar att bli ömsesidigt berikande. Integrationen mellan de två momenten — inklusive massmediekunskap — innebär att eleverna får vana vid ett varierat textstudium och därmed ökad medvetenhet om olika sätt att läsa. De bör få öva sig i att läsa av och om en författare och i att studera samma motiv eller problem i belysning

av skilda texter och medier (Jfr **Skriftlig framställning** s 12). Beläsenhet på sakprosans område har stor betydelse för utvecklingen av de språkliga färdigheterna, i första hand förmågan att skriva ett klart och korrekt språk och att effektivt disponera stoffet. Arbetet med att analysera hur olika slags skrivna texter fyller sin funktion kan också komma den muntliga framställningen till godo. Som underlag för språkiakttagelser, stil- och argumentationsanalys har sakprosan en självskrivna plats vid sidan av skönlitteraturen. Slutligen kan den erbjuda betydande spelrum för känslomässiga läsareaktioner, för intresse och engagemang, framför allt om textvalet knyts an till aktuell debatt.

Textvalet

Vid läsning av sakprosa är det naturligt att utgå inte minst från svenskämnet centrala stoff: språket och litteraturen. Artiklar om språkliga företeelser, av språksociologisk karaktär, liksom språkvårdsinlägg, recensioner, författarkarakteristiker, litterära debattartiklar och analyser är exempel på sådan ämnesanknytning. Dessa bör dock kompletteras med texter som knyter an till av eleverna själva valda ämnesområden. Helst bör texterna inte bara ge information och läsvana utan också hos eleverna väcka lust att formulera sig skriftligt eller muntligt. Om man väljer texter av kontroversiell art, bör motsatta synpunkter få komma till tals, så att materialet som helhet blir objektivt och balanserat. Studiet av ett sådant material ger osökt anledning att beröra objektivitetsdiskussionen. Eftersom sakprosa kan ge en del elever intensivare läsoplevelser än fiktionslitteratur, bör läraren i samband med val av hela verk beakta möjligheten att låta dem som så vill välja t ex populärvetenskap, debattböcker eller reseskildringar i stället för viss skönlitteratur.

Medierna och informationsflödet

Hänsyn bör tas till att information i dag till stor del sprids via andra medier än tryckt text. Eftersom massmedierna förmedlar en stor del av den information och de upplevelser som bestämmer vår uppfattning av omvärlden, bör undervisningen klargöra individens situation som mottagare av olika slag av meddelanden. Även bildmediernas egenart bör därvid uppmärksammas och behovet av verbalisering understrykas vid övningar att analysera bildernas budskap. Se vidare under **Samverkan** s 28—30.

Lästräning

De lästekniska färdigheter som eleverna har uppnått i grundskolan måste vidareutvecklas under gymnasieåren. Helt naturligt ökas effektiviteten med höjd personlig läshastighet. Det bör stå klart för eleverna att läsförmågan blir bättre i den mån ordförrådet ökar och kapaciteten att hålla ihop ett större sammanhang växer. Allra viktigast för utvecklingen av läsförmågan är emellertid att elevernas lust att läsa stimuleras. Läraren måste på allt sätt uppmuntra till läsning av fack- och skönlitteratur.

En differentierad lästeknik

Viktigt är att eleverna lär sig anpassa sin lästeknik till stoffets art och till syftet med läsning. Övningar i att ta fram det väsentliga ur rapporter och ur artiklar i tidningar och uppslagsböcker och i att hämta fram en preciserad uppgift ur en längre text bör förekomma i samtliga årskurser. Träning i att överblicka, notera det väsentliga, rubrikätta, punktsammanfatta och slutligen redovisa en text hör till det grundarbete som en säker lästeknik vilar på. Färdigheter av detta slag övas kontinuerligt i flertalet av de teoretiska linjernas ämnen, vilket gör det realistiskt att räkna med en betydande grad av överspridning. Däremot övas förmågan att urskilja ett gemensamt tema respektive beslätade argument i en samling texter mer på svenskans än på de andra ämnenas lektioner.

Linjespecifika synpunkter

Studiet av teknisk sakprosa bör läggas upp med hänsyn inte minst till de krav som kan ställas på teknikern som informationsförmedlare. Som blivande tekniker bör eleverna själva lära sig att formulera sig så att de väljer den språkform som är den riktiga med tanke på mottagaren — fackman eller lekman. Härvid kan utredningstexter, beslutsunderlag och instruktioner för teknisk apparatur tjäna som studiematerial.

På ekonomisk linje gäller i stort sett liknande krav som på teknisk linje. Genom läsning av ekonomisk sakprosa tillägnar sig eleverna sitt ämnesområdes speciella fackspråk, men de bör också öva sig att vara kritiska mot framställningssätt som utan att öka informationen för fackmän försvårar läsbarheten för lekmän.

Litteraturstudium

Lust att läsa och att bearbeta det lästa

När det i läroplanens **Mål** talas om att undervisningen i svenska skall utveckla elevens sinne för "ordets konst" avses i första hand förmågan att med behållning läsa skönlitteratur och på längre sikt lusten till fortsatt läsning efter skoltiden. I **Mål** sägs också att eleven genom undervisningen skall "öka sin kunskap om olika miljöer, människor och problem" och "främja sin personliga utveckling". Orden kan med samma rätt anses syfta på engagerande sakprosa som på litterära texter. Litteraturen tilldelas en viktig roll för elevens verklighetsorientering. Vägen till litteraturen går genom intresseväckande träning i att läsa och genom meningsfull bearbetning av det lästa.

Motivation — positiva läsupplevelser

Utanför skolan är läsning en frivillig sysselsättning och som sådan lustbetonad. I gymnasieskolan gäller det att naturligt knyta an till de positiva litteraturupplevelser många av eleverna redan har och att så långt möjligt utan att skapa en känsla av tvång söka hjälpa även de övriga att upptäcka de

värden kontakter med rätt valda böcker kan ge. Av läraren kräver den uppgiften god kännedom både om litteratur av mycket skiftande slag och om enskilda elevers intressen och förutsättningar. Den enda bestående litteraturkunskapen och den enda som ger en säker grund för fortsatt läsning är den som vilar på positiva och personligt engagerande upplevelser. Ett kontinuerligt samråd mellan läraren och eleverna vid valet av litteratur är angeläget, inte minst vid planering av grupparbeten och beting och vid val av böcker för enskild läsning.

Litteraturhistorien som kunskapsmoment

Litteraturundervisningen skall också, enligt **Mål**, ge eleverna "förtrogenhet med den nordiska, främst den svenska, litteraturen och dess historia" och mer översiktlig kunskap om "världslitteraturens viktigaste epoker", så långt möjligt byggd på textkännedom. Texterna från äldre perioder bör väljas med tanke på vad som kan väcka elevernas intresse, så att de upplever innehållet som levande och motiveras för ett närmare studium. Kunskaperna om litteraturen och dess utveckling bör utnyttjas i detta sammanhang, så att eleverna inte uppfattar dessa kunskaper som självändamål. Den litteraturhistoriska orienteringen bör inbegripa studier i västerländsk idéhistoria. Målformuleringen betonar epokbegreppet, vilket innebär att litteraturen bör sättas in i ett allmänhistoriskt sammanhang.

Litterär begreppsbyggnad

Med anknytning till grundskolans friare litteraturläsning bör eleverna i gymnasieskolan introduceras i den litteraturvetenskapliga begreppsbyggnaden. I samspel med konkreta läserfarenheter bör de successivt tillägna sig de termer de behöver för att kunna samtala om och så småningom analysera och värdera litteratur av olika slag och från olika tider.

Fiktionsbegreppet — roman och novell

Vad som bör tillkomma utöver kunskapen om den enkla kommunikationsmodellen är framför allt insikten om romanfiktions logik och inre uppbyggnad. Eleverna bör vid samtal om litteratur öva sig uppmärksamma textförhållandet författare — berättarjag, berättarattityder, synvinkelskiftningar, den indirekta anföringens funktioner, deduktiv och induktiv personkaraktär, episk och psykologisk tid och kompositionens betydelse. Kunskaper om den skönlitterära författarens sätt att berätta kan ge dem ett fördjupat perspektiv på läsoplevelser och därmed bättre utgångspunkter för samtal om och värdering av det lästa.

Fiktionsbegreppet — drama

Också vid studiet av dramatiska texter visar sig den enkla kommunikationsmodellen otillräcklig, bl a därför att författaren i teatersammanhang inte ensam kan sägas vara avsändare. Undervisningen bör klargöra att hela teaterapparaten med dess vid olika tider skiftande funktioner och konventioner, inbegripande scenrum, regissör och skådespelare, tillsammans med författaren är avsändare. Elever-

na bör också tillägna sig begrepp och termer som vid läsningen av dramatiska texter gör det lättare att komma underfund med den dramatiska formens uttrycksmedel. Hit hör text tragedi, komedi, scen, dialog, monolog, replik, intrig och handling. Med tanke på de svårigheter som teaterovana elever kan möta vid läsningen, bör scenanvisningarnas betydelse för den totala fiktionen särskilt understrykas. Läsning eller avlyssning av en dramatisk text kräver en speciell art av medskapande fantasi, och eleverna bör därför få allt tänkbart stöd, helst i form av teaterbesök eller annars i form av ingående studium av någon föreställning av TV-teatern. När eleverna tycker att det är roligt, kan de få spela upp en nyckelscen i ett läst drama eller åtminstone läsa några partier med fördelade roller.

Lyriken

Att upprätta ett modellförslag för diktanalys och låta eleverna strikt följa detta vid lyrikläsning kan ha sina risker. En mer givande metod kan vara att i ett öppet samtal pröva sig fram bland ett antal möjliga frågor, tills man finner just dem som öppnar texten. Sådana frågor kan gälla diktens personer, dess landskap, dess handling, dess stämningar, dess bilder, symboler, motiv och musikaliska drag. Analysen bör alltid syfta till att framhålla enheten i det lyriska verket. I denna enhet kan eleverna uppmärksammas på faktorer som rytm, förtätning och associationer. Det är viktigt att tolkningar och värderingar av lyriska texter inte överarbetas och att metoderna varierar. Många gånger kan det räcka med att en dikt bara läses och upplevs rent känslomässigt.

Årskursfördelningens litteraturförslag

Förslaget till årskursfördelning antyder i breda drag litteraturläsningens gång och kronologi. De texter som ingår i den litterära introduktionskursen under höstterminen av årskurs 1 och dess fortsättning i årskurs 2 bör till största delen hämtas från 1900-talets litteratur. Studiet av historiska textslag kan i den första årskursen ha karaktär av punktläsning. Från och med den andra årskursen bör ett mer sammanhängande och inträngande studium vidta, och därvid bör läraren ge en bild av den allmänt historiska och idéhistoriska bakgrunden till litteraturen och antyda hur den svenska förhåller sig till den europeiska. I årskurs 3 bör eleverna få en mer fyllig orientering om några viktiga litterära strömningar, som har nära anknytning till den allmänskulturella och idéhistoriska utvecklingen eller som är av särskild betydelse för förståelse av aktuell litteratur. En strävan mot fullständighet bör dock inte prägla de historiska översikterna. Det är bättre att relativt få författare och texter studeras grundligare än att många behandlas flyktigt.

Avvägningsfrågor i samband med textvalet

De litterära texterna får inte väljas med snäv inriktning på svensk eller övrig nordisk litteratur. En stor del av dem bör vara hämtade från den utomnordiska litteraturen, och inslag av aktuell utom-europeisk litteratur bör helst ingå, bl a med tanke

på den önskvärda internationaliseringen av undervisningen och på ungdomens intresse för andra länders förhållanden.

Avvägningen mellan prosa och lyrik får i överensstämmelse med det redan sagda om vikten av samråd med eleverna i mycket bero på lärarens och klassens inriktning. Lyriken får dock inte skjutas undan för mycket, eftersom eleverna på egen hand vanligen läser mer prosa än lyrik. Vid studiet av prosa finns det anledning att särskilt uppmärksamma de möjligheter ur litteraturpedagogisk synpunkt som novellen ger.

Läsning av hela verk

För att eleverna skall finna vägen till litteratur som de kan tänkas vilja fortsätta med efter skolan är det av vikt att undervisningen till stor del bygger på läsning av hela verk, företrädesvis romaner från skilda tider och representerande såväl svensk som utländsk litteratur. En alltför splittrad litteraturskurs, som mest utgår från korta antologitexter, kan förfela målet att väcka lusten för fortsatt läsning. Vid valet av böcker bör läraren vara öppen för elevernas läsvanor och läsintressen och genom att möta dem i deras erfarenheter från barn- och ungdomslitteratur så småningom föra dem över till vuxenlitteratur.

Omväxlande läsning

Bokvalet bör göras så omväxlande som möjligt i fråga om både form och innehåll, så att böckerna och de bearbetningsformer de föranleder ger varierande infallsvinklar och illustrerar olika möjligheter att läsa. Individualisering, även tex vid gruppstudium, bör förekomma, men samtidigt bör läraren beakta och för sina klasser framhålla önskvärdheten av gemensamma referenspunkter i läserfarenhet och färdighetsträning. Bearbetningen kan ske med eller utan förelagda studieuppgifter, med eller utan förhandsinformation om författaren och verket, individuellt eller som gruppstudium. Redovisningen av en läst bok får inte överarbetas.

Aktiveringsmetoder

Helklassundervisning och grupparbete bör smidigt avvägas mot varandra med hänsyn till bl a studiets art och stämningen i klassen. Båda metoderna har fördelar som bäst kommer till sin rätt under en naturlig omväxling. Samtal inom klassen eller i mindre grupper kan verka aktiverande och är inte minst av det skälet viktiga; så långt möjligt bör utgångspunkten tas i elevernas egna erfarenheter och intressen. Diskussion av en text kan ge dem vana både att kritiskt granska och att försvara en tolkning och att i varje fall alltid söka underbygga sina värderingar med argument. De måste bli medvetna om att ett enkelt tyckande visserligen är bekvämt för den som yttrar sig men föga upplysande för åhörarna. Det är vid alla samtal och diskussioner viktigt att läraren som en god ledare stimulerar också dem som inte spontant griper till ordet att göra inlägg.

Värdekonflikter i klassrummet

Då textvalet i gymnasieskolan bör vara i olika av-

seenden mångsidigt, kan det många gånger vara tacksamt att även behandla tex underhållningslitteratur. Dessa texter bör då också bearbetas, analyseras och bedömas, tex från berättartekniska synpunkter. Vid sådana tillfällen kan blandade spontana elevreaktioner förutses. Litterära åsiktsbrytningar i klassrummet är inslag att ta vara på. Minst av allt bör läraren moralisera eller helt döma ut sådan litteratur som läses och uppskattas både av unga och av många vuxna. Bäst är om eleverna under försiktig ledning kan bilda sig välgrundade uppfattningar om olika slag av litteratur, så att de själva kan ta ställning till vad de vill betrakta som bättre eller sämre, ytligt eller innehållsrikt, schablonmässigt eller nyskapande.

Tolknings- och värderingsövningar

Genom återkommande värderingar av litteratur bör eleverna så småningom få överblick över och lära sig att tillämpa värderingsargument. Särskilt viktigt är att de får vänja sig vid att bygga sina omdömen på konkreta iakttagelser, försvarbara tolkningar och upprepade försök att överblicka texten som helhet. Vid behandling av äldre texter bör läraren påminna om sådana läsarter som inte längre är självklara för en modern läsare och antyda en gången tids värderingar. Eleverna kan då få komplettera läsningen med bilden av författaren och den samtida läsekretsen. Det ger dem vana vid att i skilda sammanhang betrakta texterna i ett historiskt, dåtida, perspektiv och i ett personligt, tidlöst.

Vägledning för läsning på egen hand

Eftersom elevernas studie- och yrkesinriktning liksom deras intressen överhuvud i hög grad varierar, måste studiet av sakprosa och skönlitteratur så långt det är möjligt individualiseras. Möjligheterna till individualisering inom klassundervisningens ram är dock begränsade. I vägledningen för fri läsning har läraren däremot lättare att råda och hjälpa enskilda elever vid litteraturval. Bl a genom att i förbigående nämna nyutkommen litteratur och ge anvisning på flera böcker av en redan studerad författare kan han ge värdefulla impulser. Han kan givetvis också då och då berätta om och rekommendera sådana författare och böcker som han själv sätter särskilt värde på.

Litteraturens samhällsroll

Innan eleverna lämnar skolan bör de ha fått en orientering om den roll som litteraturen — den klassiska och den moderna i skiftande former — spelar för olika grupper i samhället. Läraren bör därvid med ledning av tex nyare utredningar, aktuell statistik och annat material, som skolans bibliotek kan ge, lämna en översikt över det litterära utbud som på olika distributionsvägar når vår tids läsare. Syftet med sådan orientering är att göra det möjligt för eleverna att självständigt och insiktsfullt välja sin fritidsläsning. Triviallitteraturens kvantitativa dominans på den svenska bokmarknaden bör uppmärksammas, och förlagsverksamhetens och bokhandelns villkor något beröras. I

samband med studiet av dramatiska texter bör teaterns samhällsfunktion belysas.

Massmediernas estetiska former

I litteraturundervisningen bör hänsyn tas även till den växande roll andra massmedier än det tryckta ordet spelar i vår tid. Massmediestudiet kan främst inriktas på film, radio och TV, sedan eleverna tillägnat sig elementär kunskap om mediernas funktioner och uttrycksmedel. Det kan vara tack-samt att utnyttja det filmintresse som många har och ägna spelfilmen särskild uppmärksamhet. Om den kommersiella filmen får lämna stoff till film-kunskapen, är det angeläget att eleverna också får möta prov på annan film, t ex experimentell kort-film och film förmedlad via andra kanaler än bio-grafbranschens. Det finns också anledning att orientera om filmens möjligheter och villkor som medium för t ex politiska och ideologiska intressen.

Med tanke på den korta tid som kan ägnas stu-diet av massmediernas estetiska former är det nödvändigt att starkt begränsa ambitionerna. Såle-des kan en strävan att systematiskt behandla fil-mens historiska utveckling gå ut över den viktiga träningen i att bearbeta en filmupplevelse. Ett kon-centrerat studium av en enda engagerande film, i vilket orienteringen om teknik, uttrycksmedel och beskrivningstermer inarbetas i samtalet om film-upplevelsen, kan ofta ge mer. Massmediestudiet bör dock inte inskränkas till en enda period utan bör hållas i beredskap som en anknytningsmöjlig-het under hela litteraturstudiet. Filmens berättar-teknik ger t ex ofta anledning till jämförelser med litteraturens och detta inte bara i fråga om filmens och televisionens bearbetningar av litterära klas-siker.

Danska och norska

Lyssna, läsa — förstå

Studiet av danska och norska syftar till att lära eleverna förstå det talade och skrivna språket och bör bygga på den bekantskap de i grundskolan stiftat med grannspråken. Under studietiden bör de få en sådan vana att höra dessa och en så säker kun-skap om ord att de utan alltför stora svårigheter förstår talad danska och norska och utan egentlig möda tyst kan läsa dessa språk.

Samplanering

Då danska och norska här sammanförs till ett mo-ment, betyder det inte att grannspråken alltid bör studeras på för detta ändamål speciellt anslagna lektioner. En dansk eller norsk text uppfattas ofta som mer motiverad, om den förs direkt in i studiet av ett problemområde eller ett litteraturavsnitt el-ler används som underlag för en skriftlig uppgift. Diskussioner av språkvårdsfrågor och studium av språkets utveckling kan med fördel tillföras mate-rial eller belysas med exempel från de nordiska grannspråken. Att låta eleverna bearbeta danska, norska och svenska texter parallellt och söka in-

formation i danskt och norskt material vid sidan av svenskt är ofta en tacksam metod.

Språklig orientering

Undervisningen omfattar inte övningar i att tala grannspråken. Väsentliga drag i uttalet bör dock tas upp, eftersom kännedom om de drag i fonemsystemet som avviker starkt från svenskan underlättar förståelsen av talet. På det språkliga planet bör uppmärksamheten också för övrigt riktas på punkter där bruket i de nordiska länderna skiljer sig, det må gälla ordens stavning, böjning, bildning eller betydelse, samtidigt som det framför allt måste framhållas hur mycket som är gemensamt. Systematiskt studium av grannspråkens grammatik får knappast plats i gymnasiekursen.

Textläsning — varierande urval

Läsning av danska och norska texter bör vara ett stående inslag i svenskämnets studium av litteratur och sakprosa. Textvalet bör alltså inte uteslutande omfatta skönlitteratur utan även beröra t ex samhällsfrågor, konst och teknik, varvid materialet kan hämtas ur tidningar och tidskrifter. Eleverna bör härvid få känna att läsningens syfte är att ta del av en texts innehåll, inte att endast träna ett språkligt moment.

Idiomatisk danska och norska

För att eleverna skall få höra idiomatisk danska och norska måste de få tillfälle att lyssna på bandinspelningar, varvid kombinationen avlyssning och

tyst läsning kan vara en värdefull övningsform. Även reguljära sändningar på grannspråken i radio och TV, t ex teaterföreställningar och underhållningsprogram, kan ge undervisningen material och stimulans. Inte minst värdefulla är besök av infödda norrmän och danskar, t ex genom lärarutbyte eller reselektorer.

Valfri fördjupning

Syftet med den valfria fördjupningen i årskurs 3 är dels att eleverna skall få tillfälle att självständigt tillämpa det studiesätt de blivit förtrogna med under gymnasietiden, dels att de skall få möjlighet att själva välja ett fördjupningsområde som speciellt intresserar dem. Studiet bör gärna vara problemorienterat och vädja till elevernas kreativitet. Valet kan gälla ett eller ett par moment och göras inom ämnet som helhet. En fördel kan vara, om det hjälper eleverna att upptäcka sambandet mellan olika delar av kursen. Ett språkligt eller litterärt tema kan t ex anknyta till massmediestudiet, ett litterärt fördjupningsområde till dramatik och muntlig framställning. Med utgångspunkt i språket eller litteraturen kan i vissa fall ett ämnesområde väljas som har samband med lokalhistoria eller med närsamhällets struktur. Uppgifterna kan lösas individuellt eller i grupp; givetvis kan också en hel klass koncentrera sig på ett ämnesområde. Över huvud taget bör eleverna ha stor frihet att följa sin intresseinriktning vid val inte bara av ämne utan även av studie- och redovisningsform.

Planering och samverkan

Planering

En av ämneskonferensens främsta uppgifter vid läsårets början är att grovplanera undervisningen och därvid se till att de för de olika årskurserna föreslagna momenten beaktas och att en lämplig progression i kunskapsinhämtandet och färdighetsutvecklingen uppnås. Ämneskonferensen diskuterar också betingelserna och ger förslag till ämnen för specialarbeten. Vidare bör behovet av koncentrationsdagar behandlas, och förslag bör ges på för ämnet intressanta områden som kan tas upp på timmar till förfogande. Studieteknisk orientering, bok- och bibliotekskunskap samt röst- och talvård är moment som normalt skall förekomma på dessa timmar. Det är viktigt att man också vid grovplaneringen tar hänsyn till sådana aktiviteter som teaterföreställningar, radio- och TV-program, författar- och teatergruppsbesök samt av eleverna framförda önskemål.

På grundval av grovplaneringen utarbetar den enskilda läraren i samråd med sina klasser en mera detaljerad studieplan, som i utskrivet skick kan distribueras till eleverna. Vid detta planeringsarbete kan läraren dra nytta av synpunkter från elever som föregående år läst en viss kurs. I så stor utsträckning som möjligt bör över huvud eleverna få påverka uppläggningsplaneringen. Vissa avsnitt kan helt överlåtas åt dem att planera, tex den fria läsningen.

Biblioteket

Alla skolans lärare skall i sin undervisning vänja eleverna att alltid söka finna den rätta informationen för det aktuella behovet. Det är dock främst svenskläraren och bibliotekarien som har ansvaret för att de får nödvändig orientering om vad ett modernt bibliotek erbjuder i fråga om information och litteratur och om de sätt på vilka man finner vad man söker. Så snart som möjligt vid studiernas början bör varje klass introduceras i biblioteket, orienteras i samlingarna och — med anknytning till vad grundskolan gett av bibliotekskunskap — få kännedom om principerna för katalogisering, ackvisition och utlåning. Genom övningar, gärna med uppgifter som ansluter till något aktuellt moment i svenska eller andra ämnen, bör de bekanta sig med kortkatalogen, både den alfabetiska och den systematiska. Att göra eleverna hemmastadda i biblioteket är en viktig uppgift för svenskläraren, inte minst med hänsyn till vikten av att söka stimulera deras läslust.

Samarbetet med bibliotekarien

Bibliotekarien bör, så långt hans tid medger, delta i planerings- och ämneskonferenser vid den

översiktliga planeringen av undervisningen. Det är en fördel om han sedan kan hållas underrättad om hur långt olika klasser hunnit och om vilket material som kan tänkas bli aktuellt t ex vid betingsstudier och specialarbeten. Grupper av elever kan då alltmåra självständigt få arbeta i biblioteket, där bibliotekarien bör finnas tillgänglig för information, medan läraren med resten av klassen kan syssla med annan form av undervisning.

Samverkan

I läroplanens **Mål och riktlinjer** framhålls vikten av att samverkan mellan undervisningen i olika ämnen kommer till stånd. Vid läsårets början bör lärare som representerar skilda ämnen i gymnasieskolan diskutera möjligheterna till samverkan samt dra upp riktlinjerna för hur dessa möjligheter skall utnyttjas under året. Hur denna samverkan skall organiseras och vilken form den skall få kan givetvis variera från skola till skola och mellan olika lärare. Väsentligast är att lärarna är medvetna om varandras kursplaner och att samverkan i undervisningen blir påtaglig för eleverna, gör det möjligt för dem att se sammanhangen i ett gemensamt stoff och underlättar deras arbete.

Man bör vid samverkan ta hänsyn till såväl aktiviteter som stoff. I fråga om t ex presentations- och redovisningsteknik, moment som övas på svensktimmarna, är det önskvårt att lärarna i en klass eller årskurs kommer överens om samma rutiner, så att eleverna får tillfälle att träna och tillämpa sina kunskaper på detta område i alla ämnen, både muntligt och skriftligt.

I kommentarerna till de olika momenten nämns samverkan då och då mera generellt. I det följande ges något utförligare synpunkter på tänkbara former för samverkan mellan olika ämnen.

Idéhistoria

I de olika ämnena på alla linjer skall ingå inslag av idéhistoria. Ett av syftena därmed är att eleverna skall lära sig upptäcka sambandet dels mellan idéströmningar i vår egen tid och i det förgångna, dels mellan skilda ämnen, t ex naturvetenskap och humaniora. Svenska spelar normalt vid sidan av historia, filosofi, religionskunskap och naturkunskap en central roll i detta sammanhang. I texter från alla tider speglar sig en fortgående idédebatt, och det finns ofta anledning att visa hur denna påverkats av utvecklingen inom alla områden av kulturlivet och forskningen liksom av sociala och politiska förhållanden. Ett fortlöpande samspel över ämnesgränserna är därmed naturligt. I vissa fall kan en väl förberedd och uppföljd koncentrationshalvdag kring exempelvis ett tema som Arvet från antiken, Renässansen, Upplysningen och romantiken eller Utvecklingstanken hjälpa eleverna att upptäcka samband som de eljest lätt förbiser.

Allmän språkkunskap — främmande språk

Studiet av det egna språket och dess struktur kan ofta anknyta till undervisningen både i de främmande språken och i allmän språkkunskap. Så kan

t ex svensk ordbildning ge anledning till jämförelser med förhållandena i engelskan. Vissa syntaktiska uttryckstyper i modern svenska kan belysas genom en jämförelse med tyskan och engelskan. Lån gör det naturligt att syssla med kulturpåverkan och kulturlån, och puristiska och "internationella" tendenser i aktuell svenska har paralleller inom andra språk. Översättningslånet är ett stort fält inom ordförrådet, som öppnar sig mot de främmande språket.

Då det gäller läsning av utländsk litteratur främst engelsk, är det angeläget att vid planeringen undersöka i vilken mån det är möjligt att låta eleverna studera verk eller delar därav på originalspråket. Ett sådant studium kan någon gång ta formen av en stilistisk jämförelse mellan originalet och en eller flera översättningar. Många gånger förekommer i elevernas läroböcker i de främmande språken skönlitterära texter, som det är naturligt för svenskläraren att beröra.

Historia

Vid studiet av äldre litteratur är kunskaper i historia av värde för förståelse av tidsatmosfären i de litterära verken; dessa kan å sin sida göra elevernas uppfattning om gångna tider mera konkret och levande. Anspelningar på händelser, personer och miljöer i en gången tid, som kan förekomma i texterna, gör en viss aktualisering av historien nödvändig, men denna måste i allmänhet göras av svenskläraren. Att studiet av en epok i regel tas upp tidigare i historia än i svenska behöver inte utesluta ett fruktbart samspel mellan ämnena.

En samverkan mellan ämnena bör under alla omständigheter eftersträvas inför valet av texter från äldre epoker, där språkliga, litterära och historiska (källkritiska) synpunkter kan läggas.

Speciellt angelägen synes samverkan vara beträffande de tematiska studierna i historia i årskurs 3. Här kan en samverkan i tiden ske, så att i vissa fall samma ämneskrets studeras i båda ämnena och texterna därvid sätts in i ett idé- och samhällshistoriskt sammanhang. Se också under **Valfri fördjupning** s 26.

Samhällskunskap

Mellan ämnena svenska och samhällskunskap finns många anknytningspunkter. En skärningspunkt är huvudmomentet **Språkets liv och utveckling** med dess semantiska och språksociologiska inslag och huvudmomentet "opinionsbildning" i samhällskunskapen.

Synpunkter på massmedier, reklam och propaganda läggs i båda ämnena. Här bör en samordning ske för att fördjupa studiet av opinionsbildningsprocessen och för att förhindra upprepning.

Ett studium av det samhällsvetenskapliga språket i texter med ekonomiskt, sociologiskt, geografiskt och politiskt innehåll är av värde för elevens fortsatta utveckling som samhällsmedborgare. En bättre språkförståelse och språkbehandling inom dessa områden bidrar till att skapa förutsättningar för en kritisk och analyserande inställning till händelser i tiden. Naturligt är att de direkt samhälls-

vetenskapliga texterna huvudsakligen studeras på lektioner i samhällskunskap. Däremot kan lämpligen vissa skönlitterära texter som behandlar olika sidor av samhället väljas i samråd med läraren i samhällskunskap men ingå i svenskursen.

Socialkunskap

I socialkunskap skall eleven bl a lära sig beskriva och analysera sociala fenomen, tolka fakta och värdera källor. Litteraturstudier, diskussioner samt muntliga och skriftliga redogörelser inom ämnet socialkunskap kan ge stöd åt svenskan. Svenskläraren kan å sin sida vid val av stoff inom sitt ämne verka stödjande och inspirerande för ämnet socialkunskap. Modern skönlitteratur med sociala motiv kan direkt knyta ämnena samman och hos eleven väcka intresse för både den litterära och sociala sidan.

Religionskunskap, filosofi och psykologi

Betydelsefullt är att kontakt finns mellan svenskämnet och ämnena religionskunskap, filosofi och psykologi. Eftersom dessa ämnen normalt koncentrationsläses och är förlagda till senare delen av gymnasiestudierna, bör möjligheten till samverkan genom koncentrationsdagsprogram tillvaratas, gärna innan studierna i t ex religionskunskap och filosofi tagit sin början.

Den fördjupade bibelkunskap och kännedom om kristendomen och andra religioner som ges i religionskunskap kan bidra till en bättre förståelse av både svensk och utländsk skönlitteratur. Också livsåskådningsdebatten, där klassiska och aktuella tros- och livsåskådningsproblem behandlas, kan vara av värde för svenskämnet. Under huvudmomentet "andra attityder till tillvaron än de religiösa" presenteras humanism, naturalism och existentialism. Ytterligare moment som har särskilt intresse för svenskämnet är etiken och "analys av den moderna människans situation", ett inledningsmoment som ofta lämpligen belyses med litterära texter. Se också under **Valfri fördjupning** s 26.

Ett för svenska och filosofi gemensamt moment är argumentationsanalys. För eleverna kan det vara förvirrande, om terminologin inte är enhetlig inom de båda ämnesområdena. Det är därför angeläget att man i ämneskonferenserna kommer överens om en genomgående studiegång och en enhetlig terminologi. Stoff till argumentationsanalytiska övningar kan hämtas ur massmediernas utbud, där ju även bilden spelar en viktig roll. Andra möjliga kontaktpunkter mellan svenska och filosofi är det senare ämnets behandling av kunskaps- och verklighetsproblemet samt momentet "moderna filosofiska riktningar".

Psykologiämnet är som helhet betydelsefullt för svenskundervisningen. Utvecklingspsykologi, personlighetspsykologi samt behandlingen av psykoanalys och djuppsykologi bör kunna ge insikter av värde för litteraturförståelsen. Litterära texter ger å sin sida ofta ett gott underlag för diskussion av olika psykologiska frågor, och de båda ämnena kan dessutom finna kontaktpunkter vid studiet av språket, dess utveckling och symboler.

Praktiskt estetiska ämnen

På olika sätt speglas samma verklighet i skilda konstarter. Det är ett av de skäl som gör det angeläget att samverkan kommer till stånd med lärarna i dramatik, musik, teckning och gymnastik. Man kan t ex presentera en epok i både ord, musik, dans och bildkonst. Att låta en dikt, dess rytm och innehåll gestaltas i ett dansdrama med av eleverna gjorda ljudillustrationer kan vara stimulerande och aktiverande.

Konst- och musikhistoria

Ämnet konst- och musikhistoria har många beröringspunkter med svenskämnet. Samverkan kan bedrivas vid epokstudier, då man jämför skilda tiders litteratur, bildkonst, musik och dramatik, eller vid uppläggning av studierna i motiv eller teman, då man hämtar stoff från litteratur, film, TV, bildkonst, musik och dramatik. Uttrycksmedlen ord-bild-ljud bör samverka för att skapa en bättre helhetsbild. Svenska — teckning — samhällskunskap samverkar naturligt vad beträffar kunskap om informationsmedel, verbal och visuell kommunikation samt opinionsbildning. När det gäller bildstudium, bildtolkning och redovisning med hjälp av bilder, film eller TV, d v s visuellt redovisningsmedium, kan samverkan med teckning vara värdefull.

Naturvetenskapliga och tekniska ämnen

Många av elevernas skriftliga arbeten i de naturvetenskapliga och tekniska ämnena är av mera informellt slag, t ex laborations- och lektionsanteckningar och sammandrag av faktatext. Att planmässigt utveckla elevernas färdigheter i samband med sådana arbeten bör vara en gemensam uppgift för lärare i svenska och naturvetenskapliga och tekniska ämnen. I samarbete med lärarna i dessa ämnen kan svenskläraren också ta upp problemet hur "vanliga" människor skall kunna förstå teknisk svenska.

Eleverna på den tekniska linjen ställs vid sitt inträde i arbetslivet omedelbart inför stora krav i fråga om kommunikationsfärdighet, bl a eftersom ett allt snabbare och effektivare informationsutby-

te i tekniska sammanhang blivit nödvändigt inom och mellan olika grupper.

De tekniska och naturvetenskapliga ämnena kan visserligen bidra till men inte ensamma ge den träning eleverna med hänsyn härtill behöver. Träningstillfällena i fråga om muntlig och skriftlig framställning måste i huvudsak ingå i svenska men självfallet i samverkan med olika fackämnen, varvid bl a den form av fackredogörelser som är vanlig i tekniska sammanhang bör övas och diskuteras. De arbetsinsatser som eleverna skall genomföra i form av tekniska utredningar, laborationsredogörelser, förberedelser till och redovisningar av studiebesök, miljöpraktikuppgifter, specialarbeten etc bör utnyttjas.

Studieteknisk träning och ordkunskapsövningar bör lämpligen kunna ansluta också till arbetsinstruktioner, maskininstruktioner, avtalstexter och liknande samt till normer och bestämmelser utfärdade av statliga myndigheter med anknytning till skilda branschområden. Både i svenska och i de tekniska fackämnena bör eleverna vänja sig vid att utnyttja de hjälpmedel TNC utarbetat.

Ekonomiska ämnen

Samverkan med ekonomiska ämnen kan hos eleverna på ekonomisk linje förstärka färdighetsträningen, som därigenom känns särskilt motiverad. I samråd med lärarna i ekonomiska ämnen väljs texter, t ex ekonomiska facktexter ur tidningar och tidskrifter, som underlag för litteraturstudium av olika slag. En del elever hamnar i kommunal eller statlig förvaltning och kommer då i kontakt med lagar och förordningar. Genomgång av lagtexter (ordförråd, meningsbyggnad etc) är därför befogad. Det är angeläget att eleverna får träna muntliga och skriftliga sammanfattningar av anföranden och texter med ekonomiskt innehåll och då i samverkan med ämnena praktiskt sekretärarbete, maskinskrivning och stenografi. Naturliga samverkanspunkter finns när det gäller muntlig och skriftlig affärskommunikation. Även beträffande bibliotekskunskap kan samverkan ske med praktiskt sekretärarbete samt företagsekonomi.

Arbetsformer

Elevaktivitet

Arbetet i gymnasieskolan skall präglas av de värderingar som kommer till uttryck i **Mål och riktlinjer**. Undervisningsformer och arbetssätt måste givetvis bli skiftande, men hänsyn skall alltid tas till elevernas behov av "motivation, aktivitet, konkretion, individualisering och samverkan i skolarbetet". Eftersom svenskämnet till stor del är inriktat på att träna färdigheter, bör övningar i vilka samtliga elever engageras beredas stort utrymme i undervisningen. Momenten **Muntlig framställning** och **Skriftlig framställning** bör i största möjliga utsträckning bygga på deras eget arbete. Momentet **Språkets liv och utveckling** kan till stor del utformas som språklaborativa övningar. **Läsning av sakprosa** och **Litteraturstudium** kan ge åtskilliga tillfällen till klassamtal och diskussioner. Vid behandling av de hela verk som läses bör diskussion av upplevelser, tolkningar och värderingar vara den naturliga arbetsformen. Skriftlig framställning och inläsning av texter kräver tid för individuellt arbete under lektionerna.

Studieteknik

Eleverna bör tidigt göras medvetna om att aktivitet inte enbart innebär att de själva talar och skriver utan i lika hög grad att de lyssnar och läser aktivt. De bör vänjas vid att föra anteckningar som stöd för minnet och att göra referat som underlättar repetition och inläring. De bör också lära sig att söka information och utnyttja hjälpmedel av olika slag.

Det självständiga arbetssättets teknik

Genom att fullfölja den arbets- och studieträning som ingår i varje ämne i grundskolan bör eleverna då de lämnar gymnasieskolan själva kunna planera och genomföra olika arbetsuppgifter. "De bör ha tillägnat sig förmågan att samla den erforderliga informationen, att tolka och värdera den, att planera det egna arbetet och slutligen att redovisa resultatet" (**Mål och riktlinjer**). Undervisningen i svenska bör ge eleverna rikliga tillfällen att utveckla ett självständigt arbetssätt och att ta ansvar för sitt arbete. De självständiga arbetsformerna förutsätter en planmässig inskolning i konstruktiva samtal och grupparbeten.

Grupparbete

Grupparbeten kan utformas på varierande sätt, t ex som pararbete, bikupa, arbetsgrupp för högst ett arbetspass eller fri arbetsgrupp för mer än ett arbetspass. Det främsta syftet bör vara att förmå

samtliga elever att delta aktivt i arbetet på att lösa en uppgift eller prestera ett resultat. Då arbetet sträcker sig över längre tid, bör gruppen bestå av fyra till fem elever. En samtalsledare bör utses — helst av deltagarna själva — för att sätta igång samtalet och låta det följa en konstruktiv arbetsgång bestående av textproblemställning, analys, lösningsförslag, redovisning.

Handledning

Läraren bör orientera om syftet med grupparbetet, om vilken tid som står till förfogande och om hur redovisningen bör gå till samt medverka vid gruppindelningen. Uppgifterna bör vara klart formulerade, så att varje deltagare i gruppen förstår dem. Arbetet bör ske med inriktning på redovisningen. Därvid kan eleverna ha god hjälp av frågor av typen: Vad skall vårt arbete gå ut på? Vilken typ av information skall vi redovisa för kamraterna? Vilka hjälpmedel blir det lämpligt att utnyttja? Sedan arbetet kommit igång, bör läraren fungera som handledare och kontrollera att det hela fortskrider normalt. Sin roll som handledare fyller han bäst, om han pekar på vägar till lösningar snarare än på färdiga lösningar. Genom att ställa konstruktiva frågor till gruppen kan han stimulera deltagarna till självständigt tänkande.

Redovisning

Grupparbetet bör avslutas med någon form av redovisning, dels för kontroll av arbetet, dels för information till övriga grupper. Eleverna får därigenom tillfälle att öva och tillämpa färdigheter i presentationsteknik och informationsgivning. Särskilt vid grupparbete med skilda uppgifter i litteraturstudier ger arbetsformen en möjlighet att bredda det stoff som behandlas i klassen, men en förutsättning är då att redovisningarna ger verklig information till kamraterna.

Hjälpmedel

Det är ibland önskvärt att hjälpmedel, textstenciler, småbilds- eller arbetsprojektor, som kan komplettera en muntlig framställning, utnyttjas vid redovisningen. Det material som presenteras för kamraterna bör vara strukturerat så att det väsentliga inte förlorar sig i en mängd av information. Väljer gruppen att redovisa sitt resultat mer utförligt, bör material delas ut, så att kamraterna hinner orientera sig i förväg och har underlag för frågor och senare memorering.

Tvärgruppsredovisning

Ett sätt att aktivera samtliga elever i såväl grupparbetet som redovisningen är att låta arbetet avslutas med sk tvärgruppsredovisning. Denna går till så, att sedan arbetet är genomfört nya grupper sätts samman av representanter från varje arbetsgrupp. I de nya grupperna — tvärgrupperna — redogör var och en för sin arbetsgrupps resultat.

Gruppen som studieledare

En form av grupparbete, speciellt lämpad vid textläsning, är att, sedan samtliga elever läst ett ge-

mensamt antal texter, olika grupper får specialisera sig på var sin av dessa. De får i uppgift att utarbeta frågor, som kan vara vägledande för kamraterna vid behandling av texten. Redovisningen innebär att gruppdeltagarna presenterar frågorna för sina kamrater, föreslår angreppspunkter och sedan fungerar som ledare för en gemensam diskussion.

Dramat som arbetsform

Redan i grundskolan har eleverna i skiftande utsträckning deltagit i dramatisk verksamhet. Åtskilliga moment i svenskämnet på gymnasiet kan anknytas till dramatiska arbetsformer, som kan tillföra undervisningen ett värdefullt inslag av fantasi. För talövningar av olika slag är dramatisk verksamhet ett utmärkt stöd, som hjälper eleverna till kunskap och medvetande om såväl kroppens som röstens funktioner och bidrar till språklig och social utveckling. Improvisationen är en fri dramatisk verksamhet, där eleverna framställer situationer och händelser genom spontana uttrycksrörelser och improviserat tal. En naturlig utgångspunkt för sådana övningar kan vara ett samtal kring samlvnadsproblem, som aktualiserats genom litteraturläsning, av en händelse i närmiljön eller av material i massmedia. Dramatiska arbetsformer kan också användas i samband med introduktion av studieområden eller som redovisning av text ett grupparbete.

Gemensamt arbete i hel- eller halvklass

Den roll läraren kan spela genom att på ett stimulerande sätt presentera ett studieområde, en författare eller ett litterärt verk får inte underskattas. Inte minst kan eleverna under sådana studiepass få öva sig i att lyssna aktivt och anteckna. I samband med introduktion av ett stoff kan läraren också på ett naturligt sätt införa ord och begrepp som eleverna behöver för sina studier. Det är viktigt att han möter dem i deras eget språk men samtidigt alltid stimulerar dem att utveckla det.

Hemuppgifter

För många elever innebär de hemuppgifter som ges i gymnasieskolan en ny studieform. Den bör i den mån det behövs presenteras på grupp-timmarna i årskurs 1. De uppgifter som ges bör vara väl förberedda, och det bör klart framgå för eleverna vad som förväntas av dem. På samma sätt bör övergången från dagläxa till långläxa förberedas.

Betingsläsning

Betingsläsning kan bedrivas från årskurs 2. Vissa delar av kursen kan vara mer lämpade att läsas i sammanhållna avsnitt än andra. Under rubriken **Särskilda anvisningar till kursplanerna** (Lgy 70:ll 3- och 4-åriga linjer, s 8 f) utvecklas grunderna för betingsläsning närmare. Bl a ges stöd för en flexibel tillämpning av betingsläsningen, vilket innebär att långläxor kan förekomma i perioder mellan betingen. Betingsstudium förutsätter, utöver fastställd tidpunkt för redovisning, ingående planering. För

Läromedel

Hjälpmedlens betydelse har framhållits ovan vid behandlingen av de enskilda kursmomenten.

Läroböcker även i **andra ämnen** bör utnyttjas i svenska för studium av orden, kombinationen av ord och bild, dispositionen av en sakframställning osv.

Skönlitteratur — såväl nordisk litteratur i original som utländska verk i översättning — bör tillhandahållas i biblioteket. Verk som avses bli föremål för gemensamt studium bör finnas i klassuppsättningar. Det är viktigt att eleverna i biblioteket kan finna såväl klassisk som modern skönlitteratur som de har lust att läsa.

Språkliga handböcker är av betydelse för att eleverna skall kunna analysera språkets uppgift som uttrycks- och kommunikationsmedel. De bör tränas att använda synonymlexikon, konstruktionsordbok, etymologisk ordbok och uttalsordlista. I biblioteket bör finnas lättillgänglig litteratur i språkvårdsfrågor.

Litteraturhistoriska handböcker rörande såväl nordisk som allmän litteratur gör det möjligt för eleven att komplettera lärobokens framställning på väsentliga punkter, skaffa fram material för större arbetsuppgifter osv. I såväl bibliotek som lektionssalar bör kortfattade standardverk, bl a **uppslagsböcker**, finnas tillgängliga. Eleverna bör också göras förtrogna med tidskrifter av olika slag. Dessa bör i möjligaste mån utnyttjas i undervisningen.

Sakprosan bör vara representerad i form av lättillgänglig **facklitteratur**, **tidskrifter**, **småskrifter**, **klipp** osv från olika ämnesområden. Vid urval av texter skall hänsyn tas inte blott till deras värde från kunskapsförmedlande synpunkt utan också till deras lämplighet som mönster vid övning i t ex muntlig och skriftlig framställning och som underlag för studieteknisk träning.

Tidningen utgör ett synnerligen användbart material för språkliga iakttagelser och övningar av

olika slag och bör också användas som kompletterande kunskapskälla. Det är viktigt att eleverna i skolan har tillgång till dagliga tidningar, som speglar olika uppfattningar, så att de kan skaffa sig vana att läsa dem och hämta information ur dem.

Aven **tekniska hjälpmedel** är av stor betydelse för ämnet. Inspelningar av **skolradions** och **radions program** i övrigt samt **grammofonskivor** ger läraren ett rikt undervisningsmaterial: diktares och skådespelares intalningar av litterära verk, dialektprov, autentiskt danskt och norskt tal, musikstycken som illustrerar tidsstilar och miljöer i anslutning till litteraturstudiet, reportage, teaterföreställningar etc.

TV-program kan många gånger berika undervisningen, inte minst genom TV-teatern. Med hänsyn till den som inte disponerar TV i hemmet är det därför angeläget att skolan även utom lektionstid bereder eleverna möjligheter att se TV. Över huvud taget bör de stimuleras att bevista **teater-** och **filmföreställningar** som är av värde för deras allmänna orientering.

Filmen som konstnärligt uttrycksmedel måste uppmärksammas också i gymnasieundervisningen, både den ordinära spelfilmen på biograferna och smalfilmen, som kan utnyttjas i klassrummet.

Bildillustrationer av skilda slag kompletterar läroboken och ger läraren möjligheter att dra paralleller mellan litteratur och bildande konst. De kan också tas till utgångspunkt för skrivövningar. På liknande sätt kan det rätt utformade **ljusbildbandet** ge eleverna en konkret och mångsidig uppfattning av t ex en tids- eller lokalbunden miljö och av en tidsströmnings skiftande konstnärliga uttryck. Det lämpar sig också väl som källmaterial för produktivt elevarbete, individuellt eller i grupp.

I skolor med **inlärningsstudio** kan anläggningen utnyttjas för bl a övningar i muntlig framställning och hörförståelse av danska och norska.

Bedömning

Det är av stor vikt att bedömningen av eleverna inte blir ensidig utan att hänsyn tas till deras prestationer inom ämnets alla grenar. Den främsta bedömningsgrunden måste vara intrycken från det dagliga arbetet. Som kontroll på den helhetsbild dessa ger bör läraren emellertid använda prov av skilda slag. Eleverna bör alltid orienteras om de grunder efter vilka bedömningen sker.

Förmågan att tala och att läsa högt torde knappast kunna bli föremål för objektiv bedömning. Under övningarna måste läraren kontinuerligt observera och anteckna svagheter och framsteg. När eleverna nått det stadium då rent elementära brister inte längre förekommer, vilket de på gymnasieskolans tre- och fyraåriga linjer oftast torde ha gjort, blir bedömningen vanskelig, eftersom uppfattningen om vad som är ändamålsenligt och vackert i fråga om tal och uppläsning skiftar avsevärt. Läraren bör vara medveten om att både hans egna och andras omdömen i detta fall måste vara subjektiva.

Läshastighet och läsförståelse kan däremot objektivt bedömas, och det är angeläget att läraren utnyttjar möjligheten härtill. Prov bör därvid användas främst i diagnostiskt syfte.

Även färdighet i att utnyttja hjälpmedel av olika slag kan i viss mån prövas objektivt också på detta stadium. Syftet bör vara diagnostiskt och proven således främst ligga till grund för den fortsatta undervisningen. Det bör observeras att i ämnet svenska de flesta prov samtidigt blir prov på förmågan att utnyttja hjälpmedel, då de i regel bygger på texter av någon art. På grund härav är speciella hjälpmedelsprov inte så ofta behövliga.

Elevernas färdighet i att uttrycka sig i skrift kan som helhet inte mätas objektivt. Däremot kan vissa delfärdigheter bedömas med hjälp av objektiva prov, t ex sinnet för språkriktighet och ordförrådets omfattning. Man måste dock ha klart för sig att språkets i princip obegränsade nyansrikedom och variation och det faktum att vad som i varje situation är rätt eller fel inte kan fastslås just på ett högre stadium omöjliggör användandet av objektiva prov som inte rör sig om rent elementära färdigheter. På grund härav måste essäformen, dvs uppsatsen, bli en betydelsefull form för prov på gymnasiet, visserligen vid sidan av andra.

Redan genom de olika formerna för kortare skriftliga övningar får läraren ett stort och kontinuerligt flödande material för bedömning av eleverna. Då han emellertid bör behandla skrivningarna allt efter syftet, dvs ibland så att blott en del läses, ibland så att alla läses utan att rättas, ibland så att blott en del rättas osv är det från alla syn-

punkter mindre lämpligt att annat än i undantagsfall betygsätta dem. Däremot kan det samlade intrycket av dessa övningar ligga till grund för en grovsortering av eleverna med avseende på deras förmåga att uttrycka sig i skrift.

De större uppsatser som utarbetas på särskilda skrivningsdagar är jämförelsevis få. Det är därför av vikt att eleverna är väl förberedda på arten av dem.

Bedömningen är givetvis förenad med osäkerhetsmoment. Undersökningar på detta område har emellertid i stort sett visat att träning och samarbete mellan lärare kan ge ett ganska gott resultat. Sådant samarbete är nödvändigt och bör under ledning av huvudläraren organiseras av ämneskonferensen. Speciell försiktighet bör iakttas, när det är fråga om feltolkning av rubriker eller uppläggningar av ovanlig art. I tveksamma fall är den mildare linjen att rekommendera.

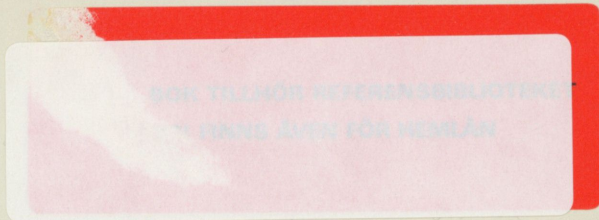
För de högre betygen bör man i slutet av tiden på gymnasieskolans tre- och fyraåriga linjer kräva att direkt språkliga felaktigheter inte förekom-

mer, att språket är klart och exakt och att eleven kan logiskt genomföra en tankegång.

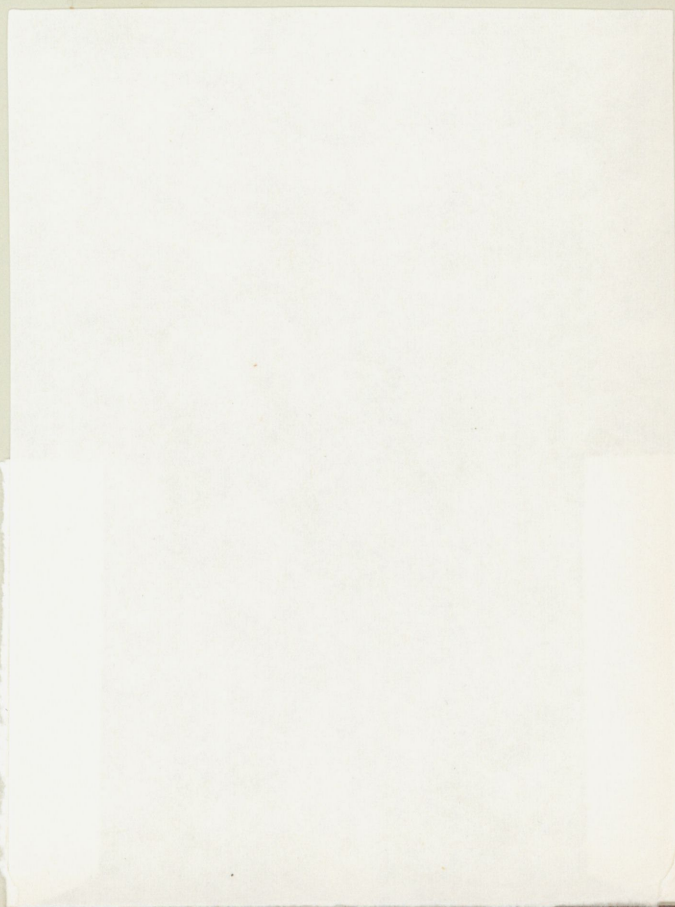
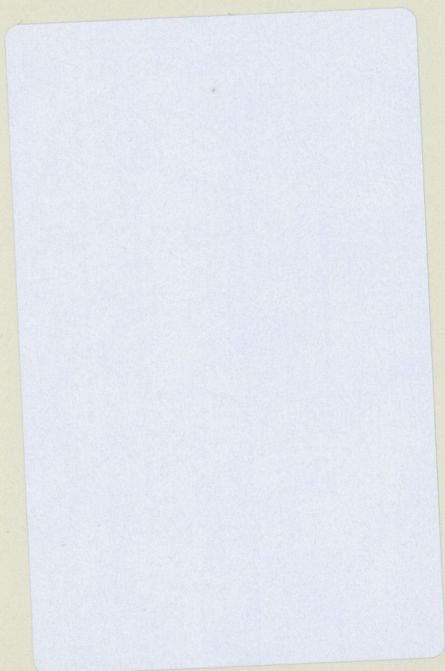
Teoretisk kunskap om språket och litteraturen kan i svenska bli föremål för objektiva prov huvudsakligen då det gäller terminologi och rena fakta. Sådana prov rörande grundläggande fakta kan stundom vara motiverade som komplement till intrycken av de vanliga muntliga prestationerna.

Sammanfattningsvis kan sägas att vad som främst bör bedömas och betygsättas är dels den praktiska språkfärdigheten, ådagalagd genom såväl muntlig som skriftlig framställning vid övningar och vid prov som åtminstone delvis kan sägas vara objektiva, dels förmågan att uppfatta och tillgodogöra sig lästa texter, huvudsakligen av skönlitterär art, en förmåga som i endast mycket begränsad omfattning kan mätas med prov. Dessa två sidor av ämnet måste tillmätas samma vikt vid värderingen av elevernas insatser och mognadsnivå. Två skilda betyg skall också avges: ett för svenska språket i tal och skrift och ett för litteraturkunskap och språklig orientering.

BIBLIOTEKET
LÄRARHÖGSKOLAN
I MÖLNDAL

Läroplan för gymnasieskolan

Lgy 70

Supplement 22

LiberLäromedel
Utbildningsförlaget